

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет бізнес-технологій та економіки

(повне найменування інституту, факультету)

Економіка та митна справа

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного проєкту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: Соціально-економічні наслідки вимушеної внутрішньої міграції в
Україні: виклики та перспективи

Виконав: студент(ка) II курсу,
групи БТЕ-0213м

Спеціальності 051 Економіка
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)
Управління персоналом та економіка праці

Пономар Є.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник Лісніченко М.О.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Морозов Д.М.

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет Бізнес-технологій та економіки
 Кафедра Економіка та митна справа
 Ступінь вищої освіти магістр
 Спеціальність 051 Економіка
 (код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Управління персоналом та економіка праці
 (назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

Соколов А.В.
«14» жовтня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Пономар Євгеній Валерійович
 (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Соціально-економічні наслідки вимушеної внутрішньої міграції в Україні: виклики та перспективи

керівник проєкту (роботи) Лісніченко Маргарита Олександрівна, к.е.н., доцент.,
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «04» листопада 2024 року № 451

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 11.12.2024 р.
 3. Вихідні дані до проєкту (роботи) праці українських і зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, статистичні матеріали, законодавчі акти, внутрішня документація підприємства

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів та їх впливу на соціально-економічний розвиток країни.
2. Дослідження впливу вимушеної внутрішньої міграції на соціально-економічний розвиток України
3. Удосконалення державного регулювання вимушеної внутрішньої міграції в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	Лісніченко М.О., доцент кафедри ЕМС	14.10.24	05.11.24
2	Лісніченко М.О., доцент кафедри ЕМС	14.10.24	12.11.24
3	Лісніченко М.О., доцент кафедри ЕМС	05.11.24	19.11.24
Нормоконтроль	Горбань С.Ф., доцент кафедри ЕМС	30.11.24	06.12.24

7. Дата видачі завдання «14» __жовтня__ 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	02.09.24-11.09.24	
2	Вивчення літературних джерел	15.09.24-23.10.24	
3	Збір матеріалу на дипломну роботу	15.09.24-05.11.24	
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	14.10.24-05.11.24	
5	Виконання першого розділу	14.10.24-05.11.24	
6	Виконання другого розділу	16.10.24-12.11.24	
7	Виконання третього розділу	05.11.24-19.11.24	
8	Формування висновків та рекомендацій	20.11.24-26.11.24	
9	Оформлення дипломної роботи	05.11.24-26.11.24	
10	Перевірка роботи керівником	27.11.24-30.11.24	
11	Одержання відгуку та рецензії	08.12.24	
12	Попередній захист дипломної роботи	04.12.24-08.12.24	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.24	
14	Захист дипломної роботи	19.12.24-24.12.24	

Студент(ка)

(підпис)

Пономар С.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Лісніченко М.О.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить 102 с., 7 табл., 11 рис., 70 джерел.

Об'єктом дослідження є вимушена внутрішня міграція в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток..

Предметом дослідження є соціально-економічні наслідки вимушеної внутрішньої міграції, напрями її державного регулювання та удосконалення політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Мета роботи – теоретико-методологічне дослідження вимушеної внутрішньої міграції в Україні, враховуючи її соціально-економічні наслідки та сучасні виклики для країни, та обґрунтування напрямів удосконалення державного регулювання процесів вимушеної внутрішньої міграції в Україні.

Методи дослідження – системний, діалектичний, абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння, статистичний аналіз.

Головним викликом для сучасної України, поряд із подоланням наслідків військової агресії, є забезпечення ефективного регулювання внутрішньої вимушеної міграції та ВПО у приймаючі громади. Масштабність цього явища зумовлена військовими діями, що спричинили одну з найбільших внутрішніх міграційних криз в Європі. Це потребує вдосконалення державної політики у сфері управління міграційними процесами.

В роботі викладені:

- а) теоретичні засади дослідження міграційних процесів та їх впливу на соціально-економічний розвиток країни;
- б) дослідження впливу вимушеної внутрішньої міграції на соціально-економічний розвиток України;
- в) удосконалення державного регулювання вимушеної внутрішньої міграції в Україні.

ВИМУШЕНА ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ, МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА, МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

ЗМІСТ

Завдання на дипломну роботу	2
Реферат	4
Вступ	6
1 Теоретичні засади дослідження міграційних процесів та їх впливу на соціально-економічний розвиток країни	10
1.1 Визначення поняття міграційного руху та його характеристика	10
1.2 Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток	17
1.3 Сучасна парадигма міграційної політики держави	24
Висновки до 1 розділу	30
2 Дослідження впливу вимушеної внутрішньої міграції на соціально-економічний розвиток України	32
2.1 Дослідження тенденцій вимушеної внутрішньої міграції в Україні	32
2.2 Дослідження соціально-економічних наслідків вимушеної внутрішньої міграції в Україні	41
2.3 Оцінка стратегії державної політики України щодо внутрішнього переміщення	51
Висновки до 2 розділу	58
3 Удосконалення державного регулювання вимушеної внутрішньої міграції в Україні	61
3.1 Напрями розвитку державної міграційної політики внутрішнього переміщення в Україні	61
3.2 Удосконалення стратегічного управління внутрішньою вимушеною міграцією на основі її SWOT-аналізу	71
3.3 Моніторинг наслідків вимушеної міграції в Україні	83
Висновки до 3 розділу	90
Висновки	92
Перелік посилань	95

ВСТУП

Актуальність теми. Головним викликом для сучасної України, поряд із подоланням наслідків військової агресії, є забезпечення ефективного регулювання внутрішньої вимушеної міграції та інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючі громади. Масштабність цього явища зумовлена військовими діями, що спричинили одну з найбільших внутрішніх міграційних криз в Європі. Це потребує вдосконалення державної політики у сфері управління міграційними процесами.

Вимушена внутрішня міграція значно впливає на соціально-економічний розвиток регіонів, зокрема через зміну демографічної структури, навантаження на інфраструктуру та соціальні послуги, а також виклики, пов'язані із забезпеченням ВПО житлом, зайнятістю та інтеграцією. Водночас це явище має потенціал для позитивного впливу на приймаючі громади через стимулювання економічної активності та розвитку нових інститутів.

Проблематика внутрішньої міграції досліджується відносно недавно. Серед українських науковців важливий внесок у вивчення міграційних процесів зробили Л. Гайдуцький, О. Малиновська, О. Новікова, Е. Лібанова, І. Прибиткова, М. Шульга.

Водночас стрімке зростання кількості ВПО в Україні створює нові виклики, що потребують додаткових наукових досліджень. Необхідно уточнити стратегії державного управління у сфері вимушеної внутрішньої міграції, адаптувати міжнародний досвід до національних умов, а також забезпечити системний моніторинг наслідків міграції.

Саме цим зумовлений вибір і актуальність теми дипломної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок досліджень збігається з фундаментальними науковими дослідженнями кафедри економіки та митної справи: «Дослідження формування та функціонування бізнес-екосистем в умовах сталого розвитку».

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є теоретико-методологічне дослідження вимушеної внутрішньої міграції в Україні, враховуючи її соціально-економічні наслідки та сучасні виклики для країни, та обґрунтування напрямів удосконалення державного регулювання процесів вимушеної внутрішньої міграції в Україні.

Для досягнення поставленої цілі в роботі вирішено наступні задачі:

- розкрити сутність та визначити основні характеристики міграційного руху населення;
- обґрунтувати вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країни;
- розглянути сучасну парадигму міграційної політики держави;
- дослідити тенденції вимушеної внутрішньої міграції в Україні;
- оцінити соціально-економічні наслідки вимушеної внутрішньої міграції для регіонів та держави загалом;
- проаналізувати ефективність стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення в Україні;
- визначити напрями розвитку державної міграційної політики щодо внутрішньо переміщених осіб;
- розробити пропозиції щодо удосконалення стратегічного управління вимушеною внутрішньою міграцією на основі SWOT-аналізу;
- обґрунтувати необхідність систематичного моніторингу наслідків вимушеної внутрішньої міграції та запропонувати його інструменти.

Об'єктом дослідження є вимушена внутрішня міграція в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток.

Предметом дослідження є соціально-економічні наслідки вимушеної внутрішньої міграції, напрями її державного регулювання та удосконалення політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження послужили праці вітчизняних і закордонних вчених, які присвячені дослідженню міграційного руху населення.

Вирішення задач, що поставлено у дослідженні, здійснювалося із застосуванням системного і процесного підходів, функціонально-цільового, абстрактно-логічного.

В роботі використано системний, історичний, діалектичний, структурно-функціональний методи дослідження, абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння, статистичний аналіз.

Інформаційною базою дослідження послужили законодавчі акти Верховної Ради України, статистичні дані Державної служби статистики України, законодавча база України, узагальнені результати наукових досліджень, матеріали періодичної преси, науково-практичних семінарів і конференцій, соціологічних досліджень.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в роботі пропозиції щодо удосконалення державного регулювання вимушеної внутрішньої міграції дозволяють підвищити ефективність інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади, мінімізувати соціально-економічні ризики та забезпечити стабільний розвиток регіонів. Методичні рекомендації, розроблені в дослідженні, можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування для формування стратегій інтеграції ВПО, розробки програм регіонального розвитку, а також для вдосконалення моніторингу міграційних процесів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в комплексному підході до аналізу соціально-економічних наслідків вимушеної внутрішньої міграції та розробці пропозицій щодо вдосконалення державного регулювання міграційних процесів, що відображено у наступних положеннях:

удосконалено:

принципи державної міграційної політики в контексті інтеграції внутрішньо переміщених осіб, зокрема у частині забезпечення їх соціально-економічної адаптації в приймаючих громадах;

дістали подальшого розвитку:

підходи до оцінки впливу вимушеної внутрішньої міграції на соціально-

економічний розвиток регіонів;

механізми моніторингу наслідків вимушеної внутрішньої міграції з урахуванням соціально-економічних, демографічних та інституційних показників;

пропозиції щодо удосконалення стратегічного управління вимушеною внутрішньою міграцією на основі її SWOT-аналізу, які дозволяють визначити ключові загрози та можливості в управлінні міграційними процесами..

Апробація результатів дипломної роботи. Основні результати дипломної роботи були викладені і ухвалені на VI Міжнародній науковій студентській конференції «Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства» (м. Кам'янець-Подільський, 20–21 листопада 2024 р.).

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи – 102 сторінки, 7 таблиць, 11 рисунків. Список використаних джерел нараховує 70 найменувань.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

1.1 Визначення поняття міграційного руху та його характеристика

Міграція є складним соціально-економічним і демографічним процесом, який відбувається у масштабах світу та впливає на розвиток країн і регіонів. У загальному розумінні, міграція – це переміщення населення з одного місця проживання на інше, яке може бути тимчасовим або постійним, добровільним або вимушеним. Міграційний рух охоплює різні форми пересування населення, пов'язані з економічними, політичними, соціальними та екологічними чинниками [1, с. 9-15].

Міграція є багатогранним явищем, і її визначення може різнитися залежно від наукового підходу та контексту дослідження (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 – Визначення поняття міграції з позиції різних підходів

Підхід	Визначення
1	2
Демографічний	Міграція визначається як процес переміщення населення з одного місця проживання на інше, який впливає на демографічну структуру території. Це може включати переміщення як усередині країни (внутрішня міграція), так і між країнами (міжнародна міграція). За цим підходом акцент робиться на чисельних показниках: рівень міграції, потоки мігрантів, баланс між імміграцією та еміграцією.
Економічний	Міграція розглядається як переміщення робочої сили з одного регіону в інший для покращення економічного становища індивіда або сім'ї. Вона пов'язана з процесами працевлаштування, пошуком вищих зарплат або кращих умов праці. У контексті економіки міграція є інструментом вирівнювання нерівностей на ринках праці та капіталу.

Продовження табл. 1.1

1	2
Соціологічний	Міграція – це процес соціальної мобільності, який змінює соціальні зв'язки та структури суспільства. Вона впливає на соціальну інтеграцію, адаптацію мігрантів до нових умов і формування нових соціальних спільнот. Соціологічні дослідження міграції акцентують на адаптації мігрантів у новому середовищі та впливі міграцій на соціальні зміни.
Політичний	Міграція розглядається як інструмент політичного регулювання населення та кордонів. Вона пов'язана з питаннями національної безпеки, захисту кордонів, регулювання трудової міграції та управління потоками біженців. Політичні підходи акцентують на ролі держави у контролі міграційних процесів, розробці політик для інтеграції мігрантів та регулюванні міжнародних міграційних угод.
Культурологічний	Міграція – це процес взаємодії культур і передача культурних цінностей, традицій, мови та релігій між країнами та регіонами. Вона сприяє формуванню багатокультурних суспільств і зміні культурних ідентичностей мігрантів. Культурний підхід акцентує на процесах культурної адаптації та змішуванні культур, яке відбувається через міграційні потоки.
Психологічний	Міграція розглядається як стресовий процес для індивіда, який змушує адаптуватися до нових умов життя, нової культури та соціальних норм. Вона може супроводжуватися емоційними труднощами, такими як почуття ізоляції, ностальгії та тривоги. Психологічний підхід досліджує вплив міграції на психічне здоров'я мігрантів, процеси їхньої адаптації та інтеграції у нові громади.

Кожен з цих підходів висвітлює різні аспекти міграції, що допомагає глибше розуміти це складне явище [2, с. 15-20].

Внутрішня міграція стосується переміщення людей у межах однієї держави, зазвичай із менш розвинених або небезпечних районів до більш економічно стабільних або безпечних регіонів. Внутрішня міграція може бути як добровільною (в пошуках кращих умов життя та праці), так і вимушеною (внаслідок загроз життю або майну).

Вимушена міграція визначається як процес переміщення населення через непрямий або прямий примус, коли люди змушені залишити свої домівки через обставини, що загрожують їхньому життю або безпеці, включаючи конфлікти, природні катастрофи або економічну кризу. Цей процес зазвичай викликає значні соціальні та економічні зміни як у місцях походження мігрантів, так і в місцях їхнього переселення [3, с. 45-54].

Науковці вивчають міграційні процеси вже протягом тривалого часу, і це призвело до формування різноманітних теорій міграції. Найбільш відомими є:

- теорія «поштовхів і притягнень». Засновником цієї теорії є Ернст Равенстейн, який у 1885 році запропонував ідею, що міграція виникає через дію «поштовхових» та «притягувальних» чинників. Поштовховими чинниками є ті обставини, що змушують людей залишати своє місце проживання, як-от безробіття, політичні конфлікти або екологічні проблеми. Притягувальними чинниками виступають ті, що роблять нові місця проживання більш привабливими для мігрантів, наприклад, наявність робочих місць, економічна стабільність, безпека;

- неокласична економічна теорія міграції. Вона зосереджена на економічних факторах і стверджує, що міграція виникає через різницю в зарплатах та умовах праці між країнами або регіонами. Вона передбачає, що мігранти переміщуються до тих місць, де рівень доходу є вищим, ніж у місцях походження;

- теорія «човникової міграції» акцентує на тому, що мігранти часто підтримують зв'язки з рідними регіонами, відправляючи гроші та підтримуючи соціальні зв'язки, навіть якщо вони постійно проживають в іншому місці. Це дозволяє створити певну економічну стабільність в обох регіонах;

- теорія світової системи (Імануїл Валлерстайн) описує міграцію як частину процесу глобалізації, де бідніші країни (периферія) намагаються інтегруватися до світової економічної системи, що контролюється розвиненими країнами (центр). Це призводить до витоку робочої сили з периферії до центру [4, с. 33].

Хейн де Хаас, дослідник у галузі міграції, зробив вагомий внесок у розвиток міграційних теорій. Він запропонував комплексне розуміння міграційних процесів, стверджуючи, що всі теорії мають свої переваги та обмеження. Зокрема, він наголошує на важливості поєднання економічних, політичних та соціальних аспектів міграції в єдину концепцію. Де Хаас стверджує, що міграція — це не лише наслідок економічної нерівності, а й важливий елемент глобальних процесів, що впливають на розвиток як країн-емігрантів, так і країн-іммігрантів [5].

Зміст міграції слід розглядати за різними інституційними рівнями. Специфіка міграційного руху за різними інституційними рівнями наведена в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Специфіка міграційного руху за різними інституційними рівнями

Особа-мігрант	Суспільство (держава, регіон, громада)
Дії	
Збір інформації (умови проживання, праці, навчання, рівень життя, цінності, мова, політика приймаючого суспільства) Вивчення досвіду інших осіб Вивчення можливостей переміщень з залученням посередників на ринку міграційних послуг Переміщення Адаптація, інтеграція	Концепція регулювання – ступінь та способи втручання держави у міграційні процеси Стратегія регулювання – залучення, протидії втрат, перерозподілу Тактика регулювання – стимулювання, стримування, заборона (постійно, ситуативно) Заходи – повернення, покращення внутрішніх умов, збереження тенденцій, інтеграції тощо
Події	
Нові соціальні контакти Соціетальні розриви з суспільством походження Дистантні сім'ї Зміни особистісного потенціалу (трудового, інтелектуального), соціального і правового статусу Зміни рівня та якості життя	Зміни соціально-демографічного потенціалу, вплив на ринок праці і соціальну сферу Зміни людського розвитку з урахуванням міграційних процесів Зміни економічного розвитку з урахуванням міграційних процесів

Міграційні процеси мають свої особливості, які відрізняються залежно від конкретних умов та чинників.

Основні характеристики міграційних процесів включають:

- масштаб. Залежно від кількості мігрантів, міграція може бути локальною, національною або міжнародною;
- напрямок. Міграція може бути внутрішньою, коли переміщення відбувається в межах однієї країни, або зовнішньою, коли населення переміщується з однієї країни до іншої;
- швидкість. Залежить від соціальних і економічних чинників, що впливають на швидкість переселення населення;
- причини міграції. Включають економічні, політичні, соціальні та екологічні фактори, які визначають характер і тривалість міграції [6, с. 54-60].

Основні чинники, що впливають на міграцію, можна поділити на кілька категорій:

- економічні чинники. Серед них основними є рівень доходів, наявність робочих місць та можливості працевлаштування. Люди, які проживають у регіонах з високим рівнем безробіття або низьким рівнем доходів, частіше намагаються знайти кращі можливості в інших регіонах або країнах;
- соціальні та демографічні чинники. Міграція часто пов'язана з соціальними факторами, як-от наявність освітніх можливостей, медичних послуг та соціальної інфраструктури. Також демографічні характеристики, зокрема вік населення, впливають на міграційні процеси: молодь частіше мігрує у пошуках нових можливостей;
- політичні чинники. Військові конфлікти, політична нестабільність та переслідування з політичних або релігійних причин часто змушують людей залишати свої країни чи регіони;
- екологічні чинники. Природні катастрофи, кліматичні зміни, деградація довкілля можуть призвести до масової вимушеної міграції [7, с. 45-50].

У сучасних умовах глобалізації міграція стала не лише індивідуальним процесом, а й важливим економічним явищем, яке значно впливає на розвиток

країн і регіонів.

Міграційні процеси можуть класифікуватися за різними критеріями, серед яких найбільш поширеними є:

- за територіальним охопленням. Міграція може бути внутрішньою або зовнішньою (міжнародною);
- за часом. Міграція може бути постійною (коли людина переселяється на постійне місце проживання) або тимчасовою (коли людина переїжджає на певний час з метою навчання, роботи або лікування);
- за причинами. Міграція може бути добровільною або вимушеною;
- за формальними ознаками. Легальна міграція — це процес, який відповідає законам держави, нелегальна міграція — це переміщення, що порушує законодавство [8, с. 23-29].

Міграційні процеси можуть також бути класифіковані за соціальним статусом, економічними мотивами, віком та іншими характеристиками мігрантів.

Вимушена міграція — це процес переміщення населення, який відбувається через зовнішні примуси, зокрема збройні конфлікти, природні катастрофи, переслідування або дискримінацію. Особливості вимушеної міграції полягають у наступному:

- швидкість переселення. У більшості випадків вимушена міграція відбувається спонтанно і швидко. Міграція може охоплювати великі групи людей, які переміщуються в короткий проміжок часу через небезпечні обставини;
- відсутність підготовки. Мігранти, що вимушені залишати свої домівки, часто не мають змоги підготуватися до переселення, що ускладнює їх інтеграцію в нові громади;
- психологічний стрес і соціальна вразливість. Вимушені мігранти часто стикаються з проблемами адаптації, психологічними травмами, соціальною вразливістю та дискримінацією [9, с. 37-57].

Вимушена міграція створює значні виклики для країн і регіонів, які приймають біженців, адже вони повинні забезпечити належні умови для життя, соціальну підтримку, робочі місця та інтеграцію мігрантів.

Сучасна міграція відрізняється від попередніх етапів декількома важливими характеристиками:

- зростаючий глобальний масштаб. Завдяки розвитку транспорту, зв'язку та інформаційних технологій, міграція стала більш глобалізованою, і тепер люди можуть пересуватися значно швидше та легше, ніж у минулому;
- інтеграція в глобальні процеси. Міграція є частиною глобальних економічних процесів, зокрема розподілу робочої сили, що дозволяє країнам інтегруватися у світову економіку та використовувати переваги міжнародної торгівлі та інвестицій;
- зростання вимушеної міграції. Військові конфлікти, природні катастрофи та економічні кризи викликають збільшення кількості вимушених мігрантів, які шукають притулку або економічних можливостей у безпечніших регіонах;
- роль держав і міжнародних організацій. Держави та міжнародні організації, зокрема ООН, Міжнародна організація з міграції, відіграють важливу роль у забезпеченні регулювання міграційних потоків, захисту прав мігрантів та інтеграції вимушених переселенців [10, с. 16-21].

Сучасна міграція створює нові можливості для розвитку економік та суспільств, але також ставить перед урядами виклики щодо інтеграції мігрантів, забезпечення їхніх прав та підтримки соціальної стабільності.

Внутрішня вимушена міграція є важливим соціально-економічним явищем, яке суттєво впливає на розвиток країн та регіонів. Вона викликає значні зміни у демографічній структурі, економічній ситуації та соціальних процесах. Однак при правильному управлінні міграцією та інтеграції вимушених переселенців це явище може стати джерелом нових можливостей для економічного зростання та розвитку країни.

Сучасна міграція має декілька важливих особливостей. По-перше, вона глобалізується: люди переміщуються між різними континентами у пошуках кращих можливостей. По-друге, вона стає більш диференційованою за мотивами — економічні, політичні, екологічні причини все частіше поєднуються. Також, внаслідок розвитку технологій, посилюється міграція через знання, яка включає науковців, висококваліфікованих працівників, інженерів тощо.

Однак, глобальні виклики, такі як кліматичні зміни, пандемії та геополітичні конфлікти, значно ускладнюють міграційні процеси. Це призводить до зростання кількості вимушених мігрантів, які покидають свої країни через війну або інші загрози. Міграція сьогодні потребує більш комплексних підходів до управління, врахування інтересів не тільки мігрантів, але й приймаючих суспільств, що стикаються з новими викликами щодо інтеграції, економічного тиску та забезпечення соціальних послуг.

1.2 Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток

Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток є надзвичайно важливою темою, особливо в умовах збройної агресії, що призвела до значної внутрішньої міграції в Україні. Така міграція має як негативні, так і позитивні наслідки для різних аспектів соціально-економічного розвитку країни.

Поліщук В.В. виділяє такі параметри соціально-економічного розвитку країни, на які здійснюють вплив міграційні процеси [11, с. 64-72].

Міграційні процеси впливають на економічне зростання двояко. З одного боку, країна втрачає людський капітал, оскільки частина населення, зокрема кваліфіковані працівники, виїжджають або переміщуються всередині країни. Це зменшує виробничі потужності та інноваційний потенціал, що негативно впливає на економічне зростання. Однак, з іншого боку, зростає внутрішній попит на товари та послуги в регіонах, куди переміщуються мігранти, що стимулює розвиток внутрішнього ринку.

Рисунок 1.1 – Параметри соціально-економічного розвитку, на які впливають міграційні процеси

Втрата людського капіталу призводить до домінування пасивних інвестицій, які мають низьку віддачу, оскільки відсутні достатні виробничі потужності для їх реалізації. Водночас, грошові перекази та доходи мігрантів можуть залучатися в економіку, що сприяє активізації інвестиційних процесів, зокрема у будівництво, розвиток інфраструктури та малого бізнесу [12, с. 25].

Міграція робочої сили часто призводить до дефіциту кадрів у певних регіонах, що може негативно вплинути на розвиток бізнесу. Однак позитивний ефект полягає в тому, що частина мігрантів починають розвивати власний бізнес на нових місцях проживання. Це призводить до активізації малого підприємництва, створення нових робочих місць і зростання самозайнятості.

Втрата населення через міграцію призводить до демографічних проблем, таких як старіння населення та скорочення кількості молодих людей у певних регіонах. Проте в інших областях, куди переселяються мігранти, відбувається вирівнювання демографічного навантаження, що сприяє оптимізації інфраструктурних витрат і підвищенню якості соціальних послуг.

Міграція впливає на ринок праці через зниження кількості робочої сили в деяких регіонах і надмірне навантаження в інших. Це може призвести до дефіциту кадрів у регіонах-донорах і перевантаження соціальної інфраструктури в регіонах-реципієнтах. Водночас у місцях, де зростає населення, стимулюється створення нових робочих місць, що позитивно впливає на ринок праці [13, с. 29-35].

Міграційні процеси мають значний вплив на соціальну інфраструктуру. В регіонах, де відбувається масова міграція, спостерігається перенаселеність і зниження якості послуг, особливо в системах охорони здоров'я та освіти. У той же час, міграція може стимулювати розвиток конкуренції та підвищення якості соціальних послуг у регіонах, куди прибуває нове населення.

Негативний вплив міграції на соціальний захист полягає у зростанні навантаження на державні ресурси, зокрема пенсійний і соціальний фонди, оскільки переміщені особи потребують підтримки. Однак, разом з цим, внутрішні мігранти також можуть вносити свої внески до системи соціального страхування, що сприяє її стабілізації.

Міграція, особливо вимушена, може знижувати рівень життя населення через втрату житла, роботи і погіршення доступу до соціальних послуг. Однак у довгостроковій перспективі, за умови належної адаптації та інтеграції переміщених осіб, міграційні процеси можуть сприяти підвищенню якості життя як самих мігрантів, так і місцевого населення [14, с. 122-124].

Таким чином, вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток є складним і багатовимірним. Хоча міграція може призводити до тимчасових негативних наслідків, зокрема втрата людського капіталу і навантаження на соціальні системи, вона також створює можливості для

економічного зростання та розвитку за рахунок залучення нових ресурсів і стимулювання інновацій.

Міграційні процеси мають значний вплив на ринок праці, і цей вплив різниться в залежності від категорій мігрантів, рівня економічного розвитку регіону, а також від специфіки ринку праці в тому чи іншому регіоні. В умовах України, яка переживає масові переміщення населення внаслідок збройної агресії росії, питання впливу міграції на ринок праці набуває особливої актуальності. Однією з ключових характеристик цієї міграції є переважна наявність жінок з дітьми та осіб пенсійного віку серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що створює специфічні виклики для регіональних ринків праці [15, с. 45].

Міграційні процеси змінюють як кількісні, так і якісні характеристики ринку праці в регіонах. У контексті вимушеної внутрішньої міграції в Україні, найбільші зміни спостерігаються в наступних аспектах:

- дефіцит робочої сили в регіонах-донорах: Регіони, звідки виїжджає значна частина населення, стикаються з втратою робочих ресурсів. Це може призвести до зменшення виробничого потенціалу, особливо в тих галузях, де необхідні фізичні працівники або спеціалісти з певною кваліфікацією. Також відбувається «відтік мізків» — кваліфіковані кадри, що виїжджають з регіонів, можуть не повернутися, що негативно позначається на інноваційному потенціалі економіки;

- конкуренція за робочі місця в регіонах-реципієнтах: Внаслідок масового переселення до певних регіонів, ринок праці стає перенасиченим пропозицією, особливо некваліфікованої робочої сили. Це може знижувати зарплати, посилювати конкуренцію між працівниками за обмежену кількість вакансій, особливо у низькокваліфікованих секторах;

- зміна структури зайнятості: В місцях, де мігранти становлять значну частину населення, можуть виникати нові сегменти зайнятості, пов'язані з обслуговуванням потреб мігрантів, наприклад у сфері послуг. Міграція може

стимулювати розвиток малого бізнесу, особливо серед самозайнятих мігрантів, які не можуть знайти роботу за наймом;

- тимчасовість зайнятості: Багато внутрішньо переміщених осіб розглядають своє перебування в новому регіоні як тимчасове, що знижує їхню мотивацію до довготривалого працевлаштування або інвестицій у свою кар'єру. Це може призвести до розповсюдження тимчасової зайнятості, контрактної роботи або часткової зайнятості;

- перекваліфікація та адаптація: Частина внутрішньо переміщених осіб потребує перекваліфікації для того, щоб адаптуватися до нового ринку праці. В регіонах, які приймають значну кількість переселенців, можуть з'являтися програми професійної підготовки та перекваліфікації, що допомагає мігрантам інтегруватися в новий економічний контекст [16, с. 55-67].

Особлива роль у міграційних процесах належить жінкам з дітьми, які часто складають значну частину внутрішньо переміщених осіб. Вони стикаються з рядом специфічних викликів на ринку праці, і їхнє працевлаштування має певні обмеження. Так, жінки з дітьми, особливо якщо діти мають дошкільний вік, часто обмежені у виборі роботи через необхідність поєднувати працю з доглядом за дітьми. Це може призводити до того, що жінки шукають роботу з неповним робочим днем або гнучким графіком, що не завжди відповідає потребам ринку праці. Догляд за дітьми може стати причиною тимчасового або постійного виходу жінок з ринку праці. Це, своєю чергою, може знижувати рівень професійної активності цієї категорії населення, що негативно впливає на загальний рівень зайнятості в регіонах.

Важливим фактором, що впливає на можливості працевлаштування жінок з дітьми, також є доступність соціальної інфраструктури, зокрема дитячих садків, шкіл, медичних установ тощо. В регіонах, куди переміщуються жінки з дітьми, навантаження на соціальну інфраструктуру значно зростає. Відсутність достатньої кількості дитячих садків або шкіл може стати бар'єром для виходу жінок на ринок праці.

Через тривалу перерву у працевлаштуванні, пов'язану з доглядом за дітьми, багато жінок можуть втратити конкурентоспроможність на ринку праці, що змушує їх звертатися до низькокваліфікованих або тимчасових робіт, які часто мають нижчу заробітну плату та соціальні гарантії [17, с. 264-269].

Особи пенсійного віку є ще однією категорією внутрішньо переміщених осіб, що впливає на ринок праці у специфічний спосіб. Зазвичай такі особи не є активними учасниками ринку праці, однак їхній вплив може бути опосередкованим. Особи пенсійного віку не є активними працівниками, проте вони можуть створювати додаткове навантаження на соціальні системи регіонів, до яких вони переселяються. Це включає збільшення витрат на пенсійне забезпечення, соціальні послуги та медичну допомогу. Таке навантаження може відволікати ресурси, які могли б бути спрямовані на розвиток ринку праці та створення нових робочих місць. Частина осіб пенсійного віку допомагають у догляді за дітьми або виконанні домашніх обов'язків, що дозволяє іншим членам сім'ї (зазвичай жінкам) більше часу приділяти роботі або пошуку роботи. Таким чином, вони можуть опосередковано впливати на рівень зайнятості жінок з дітьми.

Частина осіб пенсійного віку, незважаючи на вихід на пенсію, можуть залишатися активними на ринку праці. Часто це стосується самозайнятості або виконання сезонних чи тимчасових робіт. Ця тенденція сприяє розвитку неформального сектору зайнятості.

Якщо значна частина населення регіону складається з осіб пенсійного віку, це може призвести до зниження загальної економічної активності. Пенсіонери, як правило, витрачають менше на споживання, що може стримувати економічний розвиток і створення нових робочих місць у регіоні [18, с. 128-133].

Незважаючи на всі виклики, міграційні процеси можуть мати і позитивні наслідки для ринку праці:

- стимулювання попиту на робочу силу: зростання населення в певному регіоні за рахунок мігрантів збільшує попит на товари і послуги, що стимулює розвиток бізнесу та створення нових робочих місць. Це особливо актуально для

секторів, які обслуговують повсякденні потреби людей, таких як торгівля, транспорт, харчова промисловість і сфера послуг;

– залучення нових кадрів: міграційні процеси можуть сприяти вирівнюванню дефіциту робочої сили в певних галузях або секторах економіки, особливо якщо мігранти мають необхідні навички або кваліфікацію. У регіонах з нестачею робочих рук міграція може бути корисною для розвитку.

Міграційні процеси в Україні, зокрема вимушена внутрішня міграція, мають складний і різносторонній вплив на ринок праці. В умовах війни та внутрішнього переміщення населення спостерігаються як негативні, так і позитивні тенденції, що впливають на соціально-економічний розвиток країни.

Негативні наслідки для ринку праці пов'язані з нерівномірним розподілом робочої сили та зміною демографічного складу регіонів. Регіони, що втратили значну частину населення через міграцію, стикаються з дефіцитом робочих рук, втратою кваліфікованих фахівців і зменшенням економічного потенціалу. Водночас у регіонах, які приймають внутрішньо переміщених осіб, зростає конкуренція за робочі місця, особливо в секторах з низькою кваліфікацією. Це може призводити до зниження заробітних плат та збільшення навантаження на соціальну інфраструктуру.

Збільшення кількості жінок з дітьми та осіб пенсійного віку серед переселенців створює специфічні виклики для ринку праці. Жінки з дітьми часто обмежені в можливостях працевлаштування через необхідність догляду за дітьми та недостатній розвиток соціальної інфраструктури (дитячих садків, шкіл). Особи пенсійного віку переважно не беруть участі в ринку праці, проте створюють додаткове навантаження на соціальні системи та інфраструктуру, що може обмежувати можливості розвитку економічної активності в регіонах.

Позитивні наслідки міграції включають зростання попиту на товари і послуги в регіонах-реципієнтах, що може стимулювати розвиток бізнесу та створення нових робочих місць. Міграційні процеси також можуть допомогти заповнити дефіцит робочої сили в деяких галузях та сприяти розвитку неформальної зайнятості. У перспективі мігранти можуть бути важливим

ресурсом для економіки, якщо будуть впроваджені належні програми перекваліфікації та соціальної адаптації [19, с. 150-155].

Таким чином, міграційні процеси є двосічним мечем для ринку праці: з одного боку, вони створюють нові виклики і навантаження, з іншого — відкривають можливості для економічного розвитку та залучення додаткових людських ресурсів. Для ефективного управління міграційними процесами необхідно забезпечити комплексну підтримку внутрішньо переміщених осіб, розвивати соціальну інфраструктуру та стимулювати інтеграцію мігрантів у ринок праці.

1.3 Сучасна парадигма міграційної політики держави

Міграційна політика держави — це комплекс заходів, спрямованих на регулювання міграційних процесів, включаючи переселення людей з однієї території на іншу, забезпечення їх прав та інтересів, а також підтримку економічного, соціального і культурного розвитку суспільства. У рамках цієї політики держава визначає умови в'їзду, виїзду, переселення, інтеграції мігрантів, їх адаптації до нового соціального середовища, а також вирішує питання захисту національних інтересів.

Сучасна міграційна політика орієнтована не лише на регулювання потоків мігрантів, але й на інтеграцію переселенців у соціально-економічну систему країни, запобігання нелегальній міграції, підтримку безпеки, а також на стимулювання розвитку людського капіталу через залучення мігрантів з необхідними професійними навичками.

Основними принципами міграційної політики є:

- захист прав мігрантів та переселенців;
- гуманітарна допомога та підтримка у кризових ситуаціях;
- інтеграція мігрантів у соціально-економічне життя країни;
- безпека і протидія нелегальній міграції;

– збереження національної ідентичності та культурної спадщини [20, с. 160-165].

У випадку України міграційна політика спрямована як на підтримку внутрішньо переміщених осіб (ВПО), так і на контроль зовнішніх міграційних потоків, зокрема трудової міграції, біженців та осіб, які шукають притулку.

Сутність стратегії міграційної політики полягає в систематичному регулюванні міграційних потоків для забезпечення економічного розвитку, соціальної стабільності та національної безпеки. Це передбачає створення умов для інтеграції мігрантів, захист їхніх прав, а також підтримку внутрішньо переміщених осіб. Стратегія включає контроль за трудовою міграцією, боротьбу з нелегальною міграцією, адаптацію переселенців, а також міжнародну співпрацю для координації дій і реалізації кращих практик у сфері міграції.

У сучасній міграційній політиці можна виділити кілька стратегічних напрямів, які визначаються специфікою соціально-економічного розвитку країни та міжнародної ситуації:

– управління внутрішньою міграцією. В умовах України цей напрям набув особливої актуальності через вимушену міграцію громадян у зв'язку з війною. Основними завданнями цього напрямку є підтримка внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їх соціальних прав, надання житла та інтеграція у місцеві громади;

– контроль зовнішньої міграції. Україна є країною, яка відправляє значну частину своїх громадян за кордон на роботу, тому важливим напрямом є захист трудових мігрантів та забезпечення їх прав, а також протидія нелегальній трудовій міграції. Окрім цього, Україна є транзитною країною для багатьох мігрантів, що вимагає ефективної співпраці з іншими державами та міжнародними організаціями;

– інтеграція мігрантів та переселенців. Цей напрям передбачає створення умов для соціально-економічної інтеграції мігрантів, включаючи надання доступу до ринку праці, освіти, медичних послуг, а також забезпечення соціальних гарантій та підтримку культурної адаптації;

– протидія нелегальній міграції та торгівлі людьми. Держава розробляє заходи, спрямовані на запобігання нелегальній міграції, зміцнення кордонів, співпрацю з міжнародними організаціями для боротьби з організованою злочинністю, пов'язаною з міграційними процесами;

– захист прав біженців та шукачів притулку. Україна, як член міжнародних організацій, зобов'язана забезпечувати права осіб, які шукають притулок, надавати їм гуманітарну допомогу та правовий захист [21, с. 50-60].

Міграційна політика держави реалізується через комплекс правових, економічних, соціальних та адміністративних інструментів, які спрямовані на регулювання міграційних процесів та інтеграцію мігрантів у суспільство.

Правові інструменти є основою цього регулювання, оскільки включають закони та нормативні акти, що визначають порядок в'їзду та виїзду, статус мігрантів, їхні права та обов'язки. В Україні прикладом таких документів є Закон «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» і Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Вони регламентують процедури міграційного контролю, надання статусу біженця і захисту прав переселенців.

Економічні інструменти застосовуються для стимулювання інтеграції мігрантів на ринок праці. Це включає податкові пільги, субсидії та державні програми підтримки. Крім того, держава розробляє програми перекваліфікації та професійного навчання для внутрішньо переміщених осіб, щоб забезпечити їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Соціальні інструменти забезпечують доступ мігрантів до базових соціальних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я та соціальний захист. Держава організовує спеціальні програми соціальної адаптації, які спрямовані на успішну інтеграцію мігрантів і переселенців у місцеві громади, створюючи для них умови для повноцінної участі в соціальному житті.

Адміністративні інструменти включають діяльність державних органів, що контролюють дотримання міграційного законодавства. Ці органи здійснюють контроль за в'їздом і виїздом з країни, перевіряють умови проживання мігрантів

і реагують на міграційні кризи. Ефективність адміністративної системи полягає в її здатності швидко адаптуватися до змін і оперативно вирішувати проблеми, пов'язані з міграційними викликами [22, с. 180–184].

Державне регулювання міграційних процесів здійснюється на основі різних моделей і підходів, що залежать від історичних, економічних та політичних особливостей конкретної країни. У світі існує кілька основних моделей міграційної політики

Ліберальна модель передбачає відкриту міграційну політику з мінімальними обмеженнями на в'їзд і виїзд мігрантів. Держави, що дотримуються цієї моделі, розглядають міграцію як фактор економічного розвитку, залучення нових робочих ресурсів і людського капіталу. Прикладом може бути політика Канади або Австралії, які активно залучають кваліфікованих мігрантів для розвитку економіки.

Відповідно до консервативної цієї моделі, держава встановлює жорсткі обмеження на в'їзд мігрантів з метою захисту національних ринків праці та збереження культурної ідентичності. Ця модель характерна для держав, що стикаються з високим рівнем безробіття або намагаються зберегти культурні та національні традиції.

Селективна модель передбачає вибірковий підхід до мігрантів, де пріоритет надається висококваліфікованим фахівцям, які можуть сприяти економічному розвитку країни. Це дозволяє країні отримувати найбільш необхідні кадри для розвитку високотехнологічних галузей або секторів економіки з дефіцитом робочої сили. Така модель активно використовується в розвинених країнах Європи, наприклад у Німеччині, де надаються квоти на в'їзд для спеціалістів певних професій.

Гуманітарна модель: цей підхід зосереджений на наданні допомоги людям, які змушені залишити свої домівки через військові конфлікти, переслідування або інші загрози життю та здоров'ю. Держава забезпечує їм тимчасовий притулок, а іноді й інтеграцію у суспільство на тривалий період. Україна активно

використовує цей підхід щодо внутрішньо переміщених осіб у зв'язку з агресією росії, надаючи їм необхідну допомогу та правовий захист [23, с. 435-442].

Методи державного регулювання міграційних процесів можуть бути класифіковані на декілька категорій залежно від напрямків їх впливу:

- пряме регулювання. Передбачає застосування нормативно-правових актів та адміністративних заходів, що визначають умови в'їзду, виїзду, перебування мігрантів у країні, а також процеси інтеграції. Пряме регулювання включає візові режими, квоти на в'їзд мігрантів, контроль за дотриманням правових норм щодо трудових мігрантів;

- непряме регулювання. Застосовується через економічні та соціальні важелі впливу. Це можуть бути податкові пільги для роботодавців, що наймають мігрантів, державні програми для навчання та перекваліфікації мігрантів, а також стимулювання створення умов для їх соціальної адаптації;

- інформаційне регулювання. Цей метод передбачає надання мігрантам необхідної інформації щодо їх прав та обов'язків, умов працевлаштування та соціальних послуг. Держава створює інформаційні ресурси для мігрантів, де вони можуть отримати актуальну інформацію про роботу, житло, медичне обслуговування тощо;

- міжнародна співпраця. Держави активно співпрацюють з міжнародними організаціями, такими як ООН, Міжнародна організація з міграції (МОМ) та іншими інститутами, для регулювання глобальних міграційних процесів та вирішення спільних проблем, таких як нелегальна міграція, торгівля людьми, захист прав біженців. У рамках міжнародних угод держави можуть координувати свої зусилля та обмінюватися інформацією для кращого управління міграційними потоками [24, с. 392-402].

Україна стикається з унікальними викликами у сфері міграції, зокрема з огляду на військову агресію з боку росії та масштабні внутрішні переміщення населення. Міграційна політика країни базується на кількох ключових аспектах.

По-перше, підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО). У зв'язку з конфліктом на сході України та тимчасовою окупацією Криму, держава була

змушена розробити нові підходи до підтримки громадян, які залишили свої домівки. Основні зусилля спрямовані на забезпечення житлом, доступ до медичних та соціальних послуг, а також створення умов для працевлаштування та інтеграції в нових регіонах проживання.

По-друге, регулювання зовнішньої міграції. Велика частка населення України працює за кордоном, що вимагає особливої уваги до питань трудової міграції. Держава здійснює заходи щодо захисту прав українських трудових мігрантів за кордоном, укладає міжнародні угоди, що регулюють умови праці, а також розробляє програми повернення мігрантів на батьківщину.

По-третє, інтеграція міжнародних стандартів у національну політику. Україна є учасником численних міжнародних конвенцій та угод, які регулюють права мігрантів, зокрема Конвенції ООН про статус біженців та Конвенції Міжнародної організації праці (МОП) про захист прав трудових мігрантів. Це сприяє гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами.

По-четверте, зміцнення прикордонного контролю та безпеки. У зв'язку з підвищеними ризиками нелегальної міграції та контрабанди через українські кордони, держава активно працює над модернізацією прикордонної служби та підвищенням ефективності контролю на кордонах. Це включає посилення співпраці з прикордонними службами сусідніх країн та міжнародними організаціями [25, с. 20-26].

Сучасна парадигма міграційної політики держави має бути комплексною і гнучкою, враховуючи динамічний характер міграційних процесів, що впливають на економічний, соціальний та культурний розвиток країни. У контексті України, яка зіткнулася з масштабною внутрішньою міграцією внаслідок війни, ефективне регулювання міграційних потоків, інтеграція переселенців у соціально-економічне життя країни та захист прав мігрантів стають одними з ключових завдань державної політики.

Успішна міграційна політика має спиратися на: захист прав мігрантів та внутрішньо переміщених осіб; створення умов для соціально-економічної інтеграції мігрантів; розвиток соціальної інфраструктури для адаптації

новоприбулих; боротьбу з нелегальною міграцією та посилення безпеки; співпрацю з міжнародними організаціями та інтеграцію міжнародних стандартів у національне законодавство.

Таким чином, сучасна міграційна політика є необхідною умовою для сталого розвитку країни, а її успіх залежить від здатності держави забезпечити гармонійне поєднання економічних інтересів, соціальної стабільності та безпеки.

Висновки до розділу 1

У процесі дослідження було розглянуто комплексне визначення поняття міграційного руху та його основні характеристики. Міграційний рух визначається як процес переміщення населення з однієї території на іншу, що супроводжується зміною місця проживання, і обумовлений низкою економічних, соціальних та політичних чинників. Було встановлено, що внутрішня міграція, як одна з ключових форм міграційного руху, має специфічні риси в контексті України, де війна стала основним каталізатором вимушених переміщень громадян.

В рамках аналізу впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток було узагальнено основні наслідки внутрішньої міграції. Зокрема, підкреслено як негативні, так і позитивні аспекти. З одного боку, переміщення значної частини населення призводить до втрат робочої сили, збільшення навантаження на інфраструктуру та соціальні системи регіонів, що приймають мігрантів. З іншого боку, вимушена міграція створює можливості для стимулювання внутрішнього попиту, залучення додаткових трудових ресурсів, а також активізації місцевого бізнесу.

Окремо було розглянуто сучасну парадигму міграційної політики держави, яка спрямована на регулювання міграційних процесів та адаптацію внутрішньо переміщених осіб. Визначено, що міграційна політика України базується на правових, економічних, соціальних та адміністративних інструментах, які покликані не лише контролювати потоки міграції, але й забезпечувати права та

інтереси мігрантів. Стратегічні напрями політики включають стимулювання інтеграції мігрантів у ринок праці, надання соціальних послуг, а також створення умов для стабілізації та розвитку регіонів, що постраждали від міграційних процесів.

2 ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВИМУШЕНОЇ ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

2.1 Дослідження тенденцій вимушеної внутрішньої міграції в Україні

Офіційний облік внутрішньо переміщених осіб (ВПО) зі сходу України розпочався 10 червня 2014 року, коли їхня чисельність становила 3,1 тисячі. Протягом червня-серпня 2014 року цей показник значно зростав і до середини серпня досяг 174,4 тисячі осіб. До групи переселенців входили не лише українці, а й представники інших етнічних спільнот, зокрема росіяни, роми та іноземні студенти.

Головними напрямками переміщення для ВПО зі сходу були сусідні регіони, такі як Харківська та Донецька області. Це свідчить про те, що багато переселенців не мали наміру остаточно змінювати місце проживання, а розраховували перечекаати бойові дії у більш безпечних зонах.

Масове переміщення мало свої характерні риси. По-перше, більшість переселенців становили жінки та діти, оскільки чоловіки часто залишали свої родини на території материкової України, а самі поверталися до Криму чи на окуповані території для охорони майна. По-друге, багато переселенців постійно переміщувалися в пошуках роботи чи житла або поверталися до своїх регіонів для вирішення поточних справ. Також відзначалися випадки повторного переміщення, коли люди спочатку евакуювалися з Криму, а згодом були змушені покинути східні регіони.

Динаміка кількості ВПО, зареєстрованих у структурних підрозділах Мінсоцполітики, у період з грудня 2016 по червень 2019 року продемонструвала суттєве зменшення – кількість переселенців скоротилася більш ніж на 250 тисяч осіб, з 1,656 мільйона до 1,385 мільйона. Це скорочення було спричинене як поверненням людей до своїх постійних місць проживання, що призвело до втрати статусу ВПО, так і активною боротьбою з так званим "пенсійним туризмом" з боку соціальних служб.

Водночас період з червня 2019 року до березня 2021 року характеризується зростанням кількості зареєстрованих переселенців – з 1,385 мільйона до 1,461 мільйона осіб (на 5,5%, або 76,5 тисяч осіб). Це зростання пов'язують з наслідками пандемії COVID-19, яка спричинила серйозні соціально-економічні та політичні виклики. Більшість нових ВПО складали люди працездатного віку та пенсіонери. Причинами їхнього переміщення стали масові звільнення через карантинні заходи, що розпочалися у березні 2020 року, а також повернення трудових мігрантів, у тому числі ВПО, з-за кордону. Це створило додаткову напругу на ринку праці та призвело до маргіналізації частини населення, яка через втрату роботи часто втрачала і соціальний статус. У багатьох випадках ВПО знову зверталися по соціальну допомогу до державних структур [26, с. 115-123].

З 2022 року, після повномасштабного вторгнення росії в Україну, міграційні процеси знову набули надзвичайної інтенсивності. Масове переселення стало характерним для всіх регіонів України, а багато людей були змушені переїжджати декілька разів через постійні загрози бойових дій.

З березня 2022 року Міжнародна організація з міграції (МОМ) розпочала велике дослідження вимушеного переміщення населення України, спричиненого повномасштабним вторгненням росії у лютому 2022 року. Перший етап цього дослідження під назвою «Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення» було проведено в період з 9 по 16 березня 2022 року. Це експрес-опитування, що охоплювало репрезентативну вибірку населення України, воно мало на меті зібрати початкові дані про вимушене внутрішнє переміщення, його динаміку та визначити основні потреби переселенців на місцях. Станом на жовтень 2024 року вже було проведено 17 раундів цього дослідження.

Кожен з оприлюднених аналітичних звітів містить результати оцінки масштабів внутрішнього переміщення, інформацію про кількість переселенців, їх мобільність, міграційні потоки, плани на майбутнє та умови, в яких вони перебувають [27].

За останніми оцінками МОМ, чисельність внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні складає приблизно 3,7 мільйона [28]. Динаміка цього показника наведена на рисунку 2.1

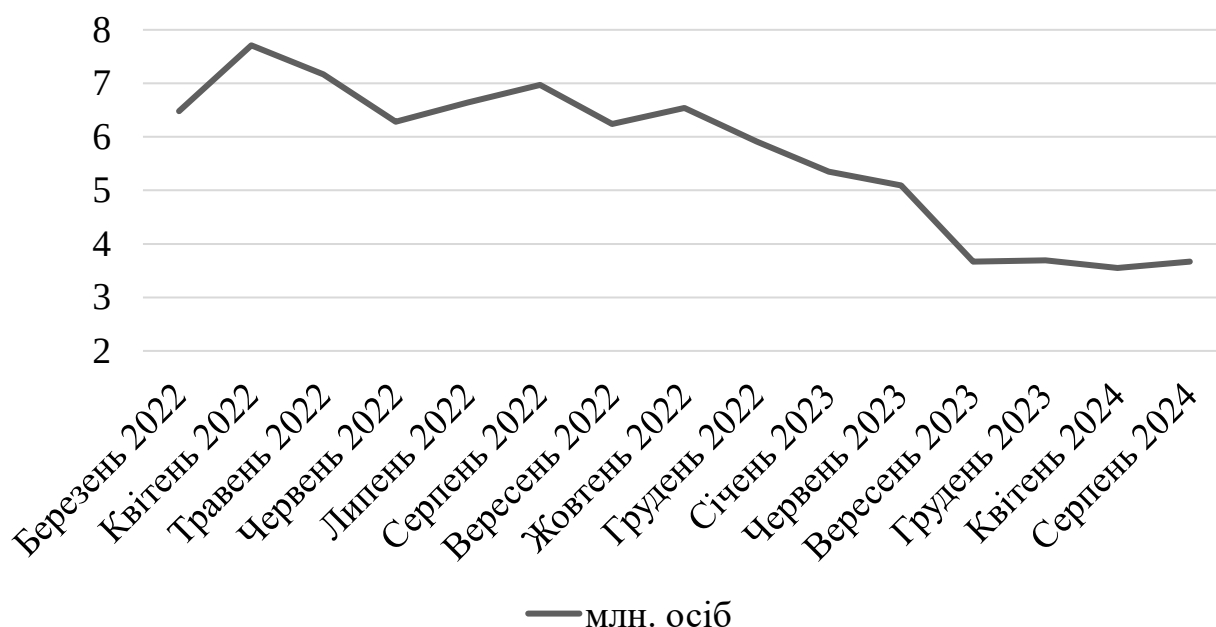

Рисунок 2.1 – Динаміка чисельності внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, млн. осіб

З часу проведення 14-го раунду у грудні 2023 року, кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні залишилася майже незмінною. У 15-му раунді (грудень 2023) частка ВПО становила 11,1%, у 16-му (квітень 2024) – 10,7%, а в останньому, 17-му раунді (серпень 2024), цей показник збільшився до 11,4% (рисунок 2.2).

На серпень 2024 року більшість ВПО (82%) проживають поза своїм постійним місцем понад рік, що підкреслює хронічний характер переміщення. Ці дані свідчать, що велика частина тих, хто був змушений виїхати на початку повномасштабної війни, досі не повернулася до своїх домівок.

Порівняно з попереднім опитуванням у квітні 2024 року, спостерігається невелике збільшення кількості осіб, які продовжують залишатися у статусі ВПО

вже кілька місяців. Частка таких осіб зросла з 5% (близько 167 тисяч) до 7% (приблизно 255 тисяч) у 17-му раунді. Однак, починаючи з вересня 2023 року, загальна чисельність ВПО залишається стабільною, що вказує на тривалість і відсутність змін у їхньому становищі на більшій частині країни. Лише в деяких прифронтових областях зафіксовані нові випадки переміщення, спричинені активізацією бойових дій, що змусило людей евакуюватися в безпечніші регіони.

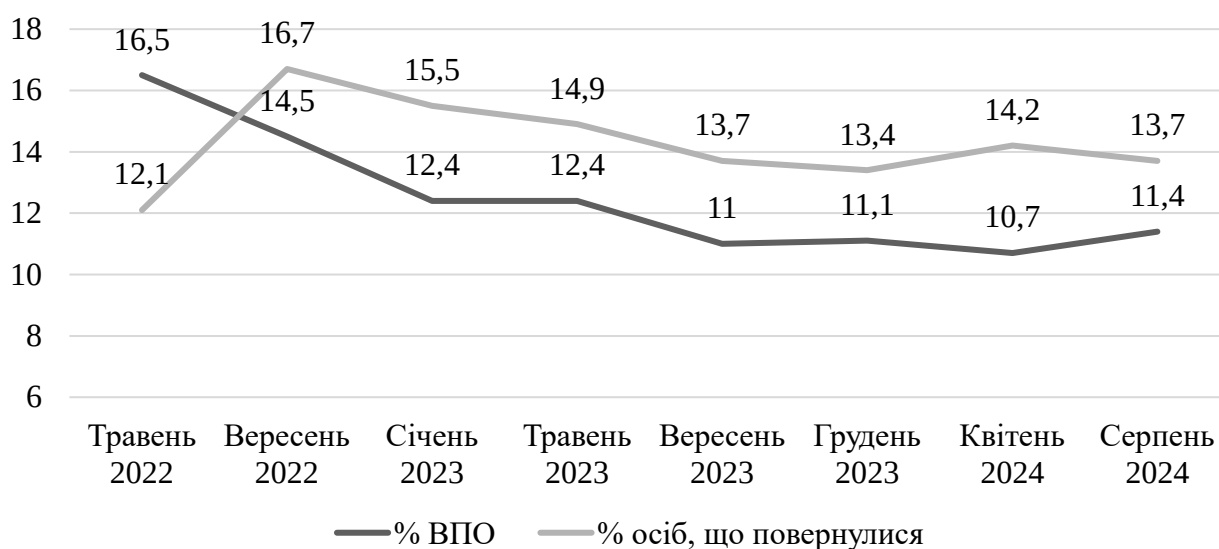

Рисунок 2.2 – Динаміка частки ВПО та осіб, що повернулися, у загальній чисельності населення України, %

Дві третини внутрішньо переміщених осіб (67%) походять із східного макрорегіону України, тоді як другим за поширеністю регіоном їхнього походження є південний макрорегіон, звідки походять 17% ВПО. Як і в попередньому раунді опитування, проведеному в квітні 2024 року, більшість ВПО продовжує походити з прифронтових областей, зокрема з тих, що перебувають під окупацією або раніше були окуповані Російською Федерацією. З таких областей походять 75% від загальної кількості переміщених осіб, що становить близько 2,757 мільйона осіб.

Третина ВПО (33%) проживає в східному макрорегіоні, з них 45% залишилися в межах свого рідного макрорегіону, але переїхали в інші його

частини. Найбільшою приймаючою областю є Харківська, яка прийняла приблизно 13% від загальної кількості ВПО. Дніпропетровська область також прийняла велику частку переміщених осіб — 12%. В столиці України, Києві, наразі проживає 10% ВПО, а в Київській області — 8%. Загалом, 30% ВПО (близько 1,09 мільйона осіб) перебувають на прифронтових територіях, причому значна частина з них (понад третина) зосереджена в Харківській області.

Більшість внутрішньо переміщених осіб (70%) переїхали до інших областей України, в той час як приблизно 28% залишилися в межах своїх рідних областей. Найпоширеніші маршрути переміщення включають переїзди з Донецької області до Дніпропетровської (195 тисяч осіб) і з Донецької області до Києва (118 тисяч осіб). Найвищі показники внутрішнього переміщення в межах області зафіксовані в Харківській (85%) і Запорізькій (83%) областях. Високий рівень переміщень у цих областях, а також концентрація ВПО в Харківській і Дніпропетровській областях свідчить про прагнення багатьох людей залишатися якомога ближче до своїх рідних регіонів, попри бойові дії.

Рисунок 2.3 – Географія переміщень ВПО, % ВПО

За даними Мінсоцполітики України на жовтень 2024 року майже 60% ВПО становили жінки, майже 20% – діти до 18 років, розподіл ВПО за віковими категоріями станом можна побачити на рисунку 2.4.

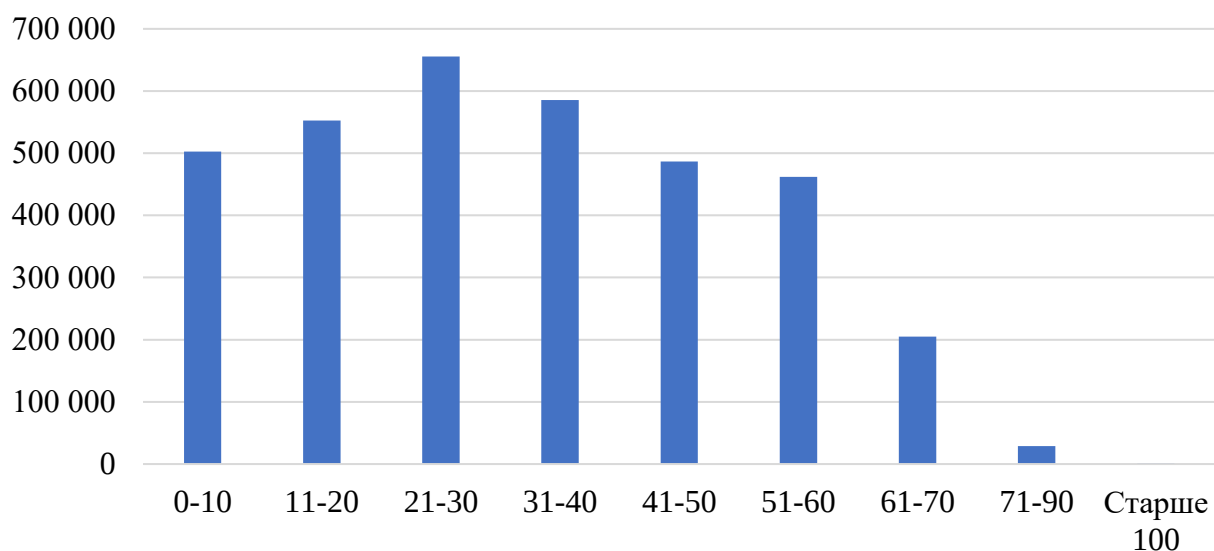

Рисунок 2.4 – Розподіл ВПО за віковими категоріями, осіб

Найбільша кількість ВПО припадає на молоді вікові категорії. Група 21-30 років є найчисельнішою (655 315 осіб), за нею слідує група 11-20 років (552 478 осіб), що свідчить про високий рівень переміщення серед молоді та молодих дорослих.

Вікова група 0-10 років налічує 502 855 осіб, що вказує на значну кількість дітей серед ВПО. Це підкреслює складну ситуацію для сімей з дітьми, які були змушені залишити свої домівки через війну.

Вікові групи 31-40 років і 41-50 років також є чисельними, з 585 612 та 486 866 осіб відповідно. Це вказує на те, що значна частина вимушених мігрантів знаходиться в активному працездатному віці, що може мати вплив на ринок праці та економіку.

Чисельність осіб віком 61-70 років становить 204 940 осіб, що свідчить про меншу кількість переміщених людей серед старших поколінь. Це може бути пов'язано з труднощами для людей старшого віку залишати свої домівки. Лише

28 630 осіб у віці 71-90 років та 1 458 осіб старші 100 років зареєстровані як ВПО, що свідчить про обмежені можливості та меншу мобільність цієї групи населення [29].

Отже, основні переміщення відбуваються серед дітей, молоді та осіб працездатного віку, тоді як старші вікові групи представлені меншою кількістю.

За даними МОМ можна зробити кілька основних висновків щодо складу та характеристик домогосподарств переміщених осіб в Україні станом на серпень 2024 року. 10% домогосподарств є неповними сім'ями, що означає, що в домогосподарстві лише одна доросла особа старше 18 років, а решта – діти віком до 17 років, з них 57% домогосподарств мають 1 дитину, 32% – 2 дітей, 8% – 3 дітей, лише 3% – 4 і більше дітей. Середня кількість дітей у домогосподарствах ВПО складає 1 дитина на одне домогосподарство, середній же розмір домогосподарства ВПО складає 3 особи.

Крім того, слід відзначити наступні характеристики домогосподарств:

- 29% домогосподарств містять осіб з інвалідністю;
- 42% включають членів з хронічними хворобами;
- 48% складаються з осіб літнього віку (60+ років);
- 2% — це немовлята (діти віком до 1 року);
- 13% — це діти віком від 1 до 5 років;
- 36% — це діти віком від 6 до 17 років;
- 15% домогосподарств мають осіб, які є ВПО з 2014 року, що вказує на їхній тривалий статус переміщених осіб [28].

Ці характеристики свідчать про складний склад домогосподарств переміщених осіб, зокрема значна частка домогосподарств включає осіб похилого віку, дітей, людей з інвалідністю або хронічними хворобами, що створює додаткові потреби у наданні підтримки та допомоги.

Розподіл ВПО за тривалістю перебування поза звичним місцем проживання наведена на рисунку 2.5.

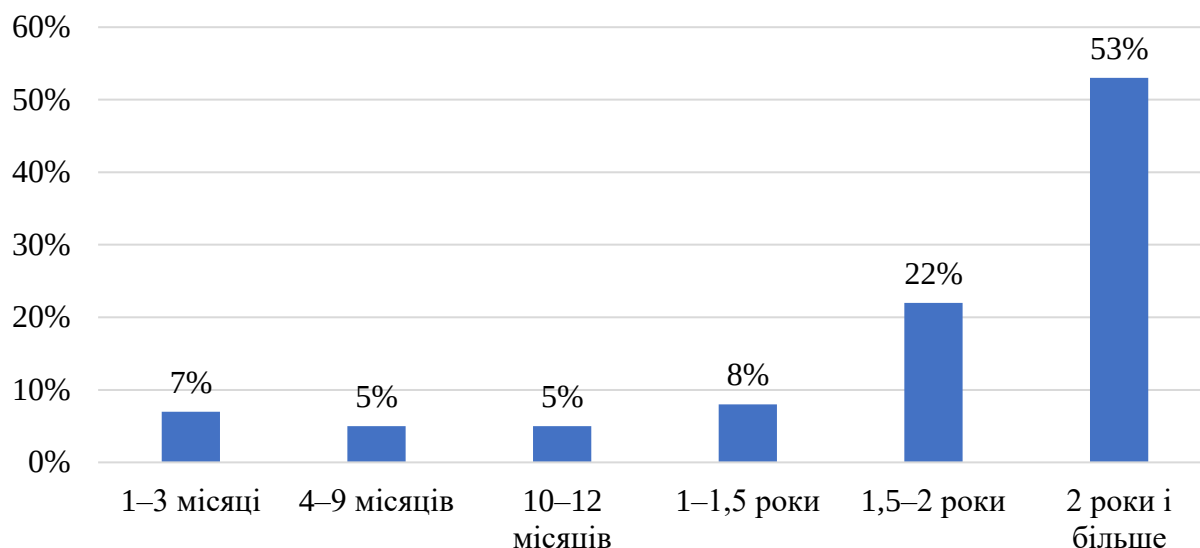

Рисунок 2.5 – Розподіл ВПО за тривалістю перебування поза звичним місцем проживання, %

Станом на момент опитування 17% внутрішньо переміщених осіб (ВПО) перебували поза своїм звичним місцем проживання менше ніж рік. З них 7% покинули свої домівки протягом останніх трьох місяців перед опитуванням. Це демонструє, що навіть після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року процеси переміщення в Україні залишаються активними. Запорізька область прийняла найбільшу кількість ВПО, які залишили свої домівки понад рік тому – 95%, причому 68% ВПО знаходяться в цьому статусі більше двох років. Основними регіонами походження переміщених осіб, що покинули свої домівки більше ніж два роки тому, є Луганська (79%) та Миколаївська (62%) області.

Серед тих, хто був переміщений менш ніж за три місяці до опитування, найбільшу частку прийняли Харківська (13%) та Одеська (11%) області. У серпні 2024 року понад половина ВПО (53%) повідомили, що не повертаються додому вже понад два роки. Така тривала відсутність у звичному місці проживання свідчить про затяжний характер гуманітарної кризи в Україні, що підкреслює необхідність формування довгострокових рішень для ВПО, які не мають можливості повернутися.

Серед ВПО, які планують залишатися в поточному місці проживання довше, ніж три місяці, 69% зазначили, що мають такі наміри. З цієї групи 47% розглядають можливість інтеграції в нову громаду та осідання там на постійній основі. Це підкреслює важливість розробки стратегій, спрямованих на довгострокову підтримку та інтеграцію переміщених осіб. При цьому 14% ВПО в довгостроковій перспективі мають намір повернутися до своїх рідних районів, але дві третини з них (63%) зазначають, що зроблять це лише після закінчення війни [28].

Ключові висновки, які можна зробити з досліджень МОМ про внутрішнє переміщення населення в Україні, полягають у наступному:

- станом на 2024 рік кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні становить 3 669 000 осіб, тоді як 4 396 000 осіб повернулися до своїх домівок. Найбільше ВПО приймають Харківська (13%) та Дніпропетровська (12%) області. Більшість переміщених осіб походять із Донецької області (24%). В межах окремих областей найбільш значні потоки внутрішнього переміщення зафіксовано в Донецькій (90%), Харківській (85%) та Запорізькій (83%) областях;

- кожне десяте домогосподарство ВПО складаються з неповних сімей, де тільки одна особа є старшою за 18 років, а решта — діти віком від 0 до 17 років;

- більшість фактичних ВПО (69%) мають намір залишатися в поточному місці проживання довше трьох місяців, тоді як 14% розглядають можливість повернення додому. Серед тих, хто планує повернення, 63% готові зробити це тільки після завершення війни;

- після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, 9% ВПО провели щонайменше 14 днів за кордоном. Близько 82% ВПО залишаються поза своїм звичним місцем проживання понад рік, з середньою тривалістю цього перебування у 750 днів;

- до основних потреб, про які повідомляють ВПО, належать павербанки та генератори (20%), а також житло (14%) і можливості для працевлаштування (13%) [30, с. 119-143].

Необхідність розробки програм підтримки ВПО є критичною, оскільки більшість переселенців тривалий час залишаються поза своїми домівками, мають значні потреби в житлі, засобах для існування та базовій інфраструктурі. Враховуючи, що багато з них не планують повертатися додому до завершення війни, важливо створювати довгострокові рішення для інтеграції ВПО в приймаючі громади, забезпечуючи їм доступ до житла, роботи та соціальних послуг.

2.2 Дослідження соціально-економічних наслідків вимушеної внутрішньої міграції в Україні

Домогосподарства внутрішньо переміщених осіб (ВПО) характеризуються високою часткою вразливих груп населення. Більше половини таких домогосподарств включають осіб з інвалідністю або хронічними захворюваннями. Таким чином, проблема стійкості суспільства полягає не лише в масштабах вимушених переміщень, а й у їхньому складі. Виклики, пов'язані з вимушеними переселеннями, сприяють поширенню ризиків і їх глибшому проникненню в суспільство, що збільшує кількість осіб, соціальних груп і громад, які піддаються цим ризикам.

Одним із найсерйозніших наслідків вимушених переміщень для соціально-економічного розвитку є раптове збідніння багатьох переселенців, не лише тих із найнижчими доходами, але й представників середнього класу. Це поглиблює майнову нерівність. Багато переміщених осіб втратили важливі соціальні блага: майно, роботу, стабільний дохід, і тепер належать до бідних або вразливих до бідності.

В умовах війни через втрату майна і роботи, інфляцію та девальвацію, яка спричинила зростання цін, доходи більшості ВПО та тих, хто повернувся до своїх домівок, значно знизилися. У 74% домогосподарств переселенців та 73% домогосподарств поверненців відбулося зменшення доходів [31]. Втрата основних соціальних благ викликає у багатьох ВПО відчуття вразливості,

безпорадності та невпевненості в майбутньому.

Про те, що з початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року доходи українців суттєво знизилися, свідчить дослідження МОМ «Економічна стійкість під час війни: доходи, зайнятість та соціальна допомога в Україні» проведене у квітні 2024 року [32]. Частка домогосподарств із дуже низькими доходами (менше 3000 грн на одну особу на місяць) зросла з 21% до 30%. Водночас частка домогосподарств із доходами понад 10 000 грн на особу скоротилася з 16% до 10%, що свідчить про загальне падіння рівня доходів.

Найбільше постраждали домогосподарства внутрішньо переміщених осіб (ВПО): 69% з них повідомляють про доходи, що не перевищують прожитковий мінімум у 6024 грн, порівняно з 60% серед непереміщених осіб. Близько чверті ВПО зазначили, що їхні доходи скоротилися більш ніж удвічі після початку війни. Середньомісячний дохід ВПО становить 5000 грн, що відповідає доходам непереміщених домогосподарств, проте до війни цей показник для ВПО був вищим — 8000 грн. Це підкреслює важливість соціальної допомоги для збереження стабільності доходів ВПО. Повернені до своїх домівок також відчули зниження доходів: частка домогосподарств із доходом понад 10 000 грн знизилася з 26% до 17%. Попри це, їхній середній дохід становить 6500 грн, що трохи перевищує показники інших груп, хоча до війни цей показник був на рівні 10 000 грн (рисунок 2.6) [32].

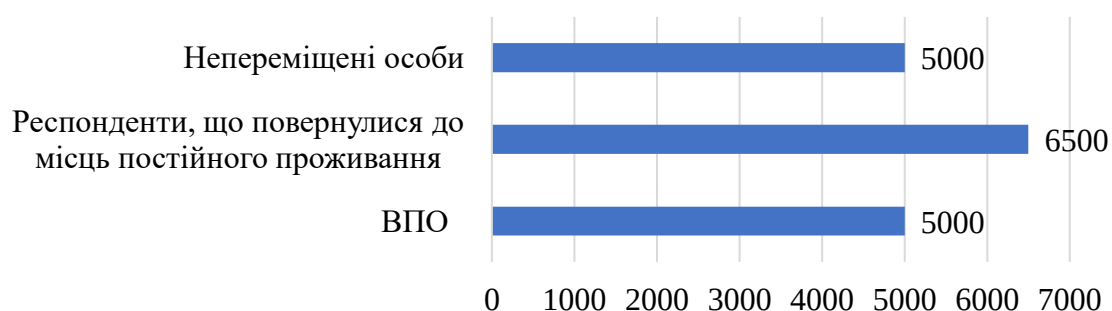

Рисунок 2.6 – Щомісячний дохід домогосподарств за даними респондентів у гривнях на одну особу з початку війни, за статусом переміщеної особи, грн/місяць

Після початку війни зросла частка осіб у сільській місцевості та селах, чії доходи не перевищують 5000 грн на місяць.

Лише 37% ВПО мають регулярну заробітну плату як основне джерело доходу, що значно менше, ніж серед тих, хто повернувся до своїх домівок (63%) та непереміщених осіб (52%). ВПО також частіше покладаються на пенсії (26%) і державну допомогу (18%). Майже дві третини ВПО (63%), які отримують допомогу як основне джерело доходу, мають доходи, що не перевищують 3000 грн на місяць (таблиця 2.1.) [32].

Таблиця 2.1 – Основне джерело доходу домогосподарств з початку повномасштабного вторгнення, за статусом переміщених осіб

Основне джерело доходу	ВПО	Респонденти, що повернулись до місця постійного проживання	Непереміщені особи
Регулярна зарплата	37%	62%	52%
Пенсія	26%	20%	32%
Щомісячна грошова допомога на проживання	18%	1%	0%
Нерегулярні заробітки	9%	7%	6%
Соціальні виплати	4%	2%	1%
Допомога за інвалідністю	2%	2%	3%
Інвестиції	1%	3%	3%
Допомога від родичів/друзів	1%	1%	1%
Гуманітарна фінансова допомога	1%	0%	0%

У Донецькій (54%), Херсонській (44%) та Кіровоградській (38%) областях найбільше домогосподарств отримують пенсії як основне джерело доходу. Водночас у Києві та Львівській області основним джерелом доходу залишається регулярна заробітна плата (65% та 63% відповідно).

Серед ВПО спостерігається високий рівень витрачання заощаджень: 56% повідомили, що витратили всі свої заощадження, ще 27% — що використали частину. Лише 2% ВПО зберегли свої заощадження недоторканими [32].

Економічний тиск на громади по всій Україні, включаючи скорочення доходів домогосподарств і зростання рівня безробіття, загострив проблеми, з якими стикаються найбільш вразливі категорії населення, зокрема внутрішньо переміщені особи (ВПО). Тривале масове переміщення як усередині країни, так і за її межі, у поєднанні з економічною нестабільністю, призвело до того, що мільйони людей потребують допомоги з житлом та оплатою комунальних послуг.

Для багатьох українців оренда житла і оплата комунальних послуг стали важким фінансовим тягарем, який значно зменшує їхні доходи. На національному рівні близько третини (31%) орендарів витрачають понад 70% свого доходу на житло, а більше половини (54%) витрачають понад 50% своїх коштів на оренду та комунальні послуги. Такі високі витрати змушують домогосподарства вдаватися до негативних стратегій виживання, що лише посилює їхню вразливість, особливо в зимові місяці, коли витрати на комунальні послуги значно зростають.

Внутрішньо переміщені особи є особливо вразливою групою. Більшість з них орендують житло (59%), але багато з них, на відміну від осіб, що повернулися або не були переміщені, не мають стабільної роботи та регулярної заробітної плати. Відсутність постійного джерела доходу змушує дедалі більше ВПО вдаватися до таких заходів, як затримка оплати оренди або переїзд у житло з гіршими умовами (рисунок 2.7).

Серед ВПО лише 7% повідомили, що мають власний будинок. Значна частина (59%) житло орендують, а 31% проживають безкоштовно.

Доступність житла відіграє ключову роль у визначенні мобільності населення по Україні, впливаючи на рішення про переміщення, повторне переміщення або повернення додому. Можливість знайти доступне житло є важливим чинником при виборі місця для переміщення і тривалості перебування

там. Водночас, його недоступність часто змушує людей переміщуватися повторно. Особи, що повернулися додому, також відчують ці труднощі: багато з них повернулися через те, що не могли дозволити собі житло в місці переміщення, а також через фінансові обставини. Крім того, дві третини поверненців мають власне житло, що дозволяє їм уникнути витрат на оренду, що часто є вирішальним фактором для повернення навіть до регіонів, які суттєво постраждали від конфлікту [33].

Рисунок 2.7 – Частка респондентів, які повідомили про юридичні аспекти користування житлом, в якому вони проживають, за статусом переміщення, %

ВПО значною мірою відображають загальну тенденцію: 86% повідомили, що живуть у добротних/добудованих будинках, а 11% — у пошкоджених, але придатних для проживання. Трохи більша частка осіб, що повернулися, повідомила, що проживає в пошкоджених, але придатних для проживання будинках (15%), що відображає тенденцію повернення до територій, що зазнали значних руйнувань, і підкреслює вразливість осіб, які повертаються до своєї домівки. Серед непереміщених осіб ця частка становить 8% [33].

З початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року 16% респондентів, які орендують житло, вже зіткнулися з проблемою виселення.

Серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) ця частка становить 20%, що значно перевищує показники для осіб, які повернулися до своїх домівок (10%), та непереміщених осіб (14%).

Середній дохід ВПО становить 13 561 грн, а витрати на житло — 8 500 грн. При цьому 38% ВПО витрачають більше 70% доходу свого домогосподарства на оплату житла, тоді як 60% витрачають більше половини своїх доходів на оренду. Одним із вирішальних факторів вибору місця проживання для ВПО є доступність житла: 9% вказали це як головну причину, чому залишилися в поточному місці переміщення. У той же час, відсутність доступного житла змушує людей шукати інші місця для проживання, і 5% ВПО назвали це головною причиною, чому залишили попереднє місце проживання. Цей фактор частіше згадується на півночі країни (8%) порівняно з півднем (2%).

Респондентам, які орендують житло, також ставили питання про фактори, що можуть впливати на їхню здатність залишатися в поточному житлі стільки, скільки вони бажають. Серед ВПО значна частка повідомляє про різні труднощі: 18% живуть у поганих умовах, 16% не мають необхідних юридичних документів, 39% побоюються виселення, 53% стикаються з труднощами щодо оплати оренди чи комунальних послуг, а 29% не мають довгострокових договорів на оренду житла [33].

До початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року 73% респондентів працездатного віку мали оплачувану роботу. На момент проведення опитування у квітні 2024 року 57% з них працювали за наймом, а 9% були самозайнятими або займалися сімейним бізнесом. Інші належали до непрацюючих категорій: 12% займалися домашньою роботою, доглядали за дітьми або перебували у відпустці по догляду за дитиною, 6% вийшли на пенсію, 8% були безробітними та активно шукали роботу, а 4% залишалися безробітними, але не шукали роботу. Серед тих, хто працював до початку війни, а на момент опитування був безробітним, 72% втратили роботу через бойові дії.

Рівень зайнятості серед ВПО працездатного віку впав ще більше. Під час збору даних лише 45% працювали за наймом, а 7% займалися самозайнятістю,

що значно менше порівняно з 74% зайнятих до вторгнення. Як результат, серед ВПО спостерігався вищий рівень безробіття: 16% активно шукали роботу, а 6% не шукали можливостей працевлаштування. Серед тих ВПО, які мали роботу до війни, 91% вказали війну як причину втрати роботи (рисунок 2.8).

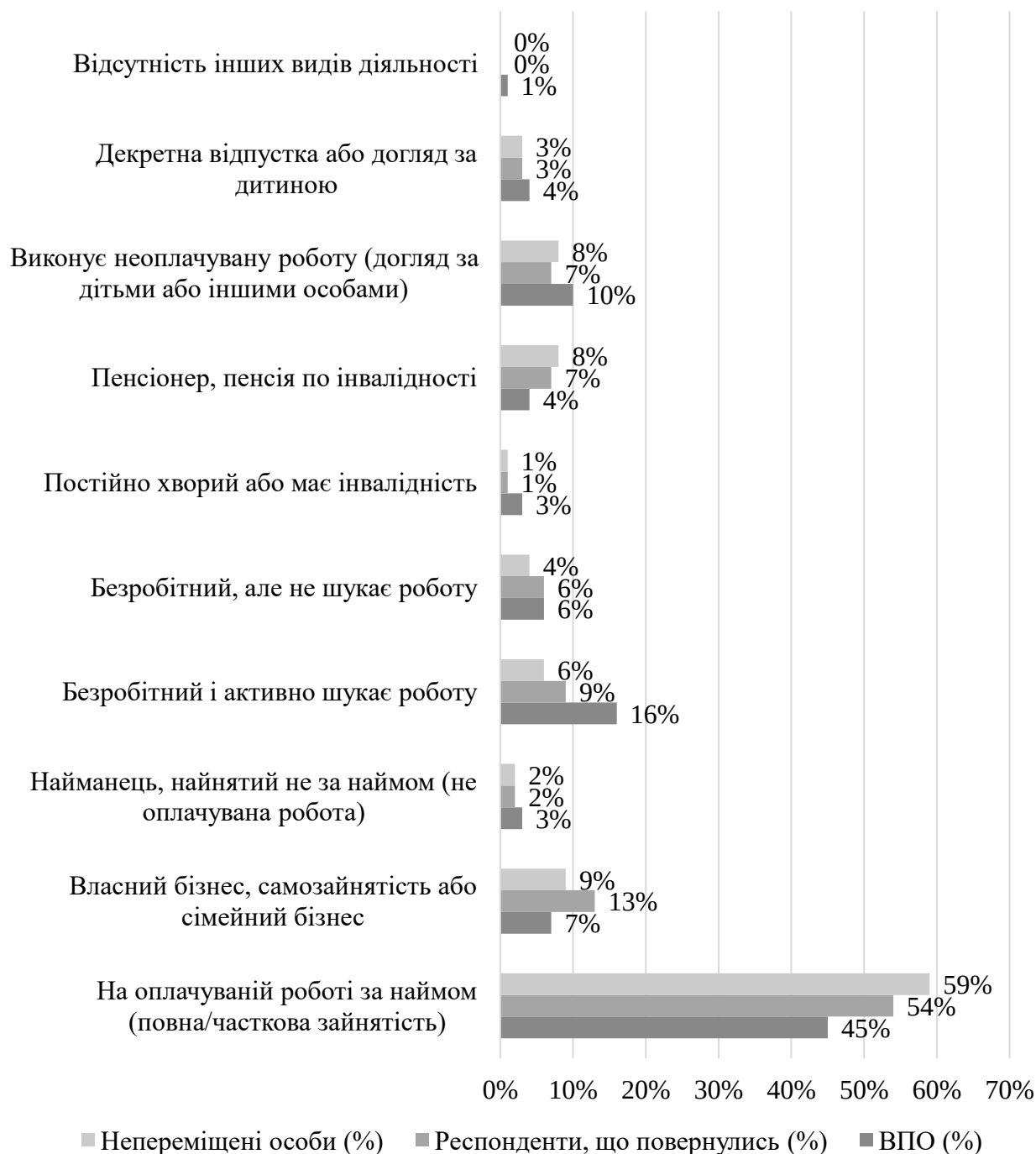

Рисунок 2.8 – Розподіл осіб працездатного віку, які зазначили свою професію, за статусом переміщених осіб

З рисунку 2.8 можна зробити такі висновки щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО):

- низький рівень зайнятості: лише 45% ВПО працюють за наймом, що значно нижче порівняно з іншими групами (54% респондентів, що повернулись, та 59% непереміщених осіб). Це свідчить про значні труднощі на ринку праці, з якими стикаються ВПО після переміщення;

- низький рівень самозайнятості: власним бізнесом або самозайнятістю займаються лише 7% ВПО, що також є нижчим показником порівняно з респондентами, що повернулись (13%) та непереміщеними особами (9%). Це може бути пов'язано з нестабільністю умов для ведення бізнесу та недостатньою підтримкою для підприємницької діяльності серед ВПО;

- високий рівень безробіття: 16% ВПО активно шукають роботу, що є найвищим показником серед усіх груп. Це демонструє, що значна кількість переселенців стикається з труднощами в пошуку роботи на новому місці проживання;

- безробіття без активного пошуку роботи: 6% ВПО не шукають роботу, що також вище, ніж у респондентів, які повернулись, та непереміщених осіб. Це може бути наслідком деморалізації або відсутності можливостей на ринку праці;

- догляд за дітьми та неоплачувана робота: значна частка ВПО (10%) займається неоплачуваною роботою, як-от догляд за дітьми чи іншими людьми. Це вказує на додаткові труднощі в поєднанні сімейних обов'язків та необхідності пошуку роботи або іншої діяльності;

- відсутність іншої діяльності: серед ВПО відсоток людей, які не зайняті жодною іншою діяльністю, складає лише 1%, що свідчить про прагнення більшості залучатися до роботи або інших форм активності, навіть попри складні умови.

Безробіття серед ВПО особливо поширене серед вікової групи 36-45 років, де 19% активно шукають роботу. Безробіття також пов'язане з мобільністю: ВПО, які планують переселення як довгострокову стратегію, частіше

залишаються без роботи (27%) порівняно з тими, хто має намір повернутися (17%) або інтегруватися на місцевому рівні (13%) [32].

Війна і масове внутрішнє переміщення населення спричинили значні соціальні та економічні виклики, які серйозно впливають на життя ВПО. Переселенці стикаються з важкими життєвими умовами, включаючи бідність, безробіття, розрив із звичним соціальним середовищем та ізоляцію. Усі ці фактори мають негативний вплив на їхнє психічне та фізичне здоров'я. Постійний стрес стає причиною численних психічних розладів. Під час гуманітарної оцінки війни 16% домогосподарств ВПО повідомили, що принаймні один із членів родини був настільки пригнічений або стурбований, що не міг виконувати повсякденні справи [34].

Ця проблема ускладнюється також незадовільним станом системи охорони здоров'я та обмеженим доступом до медичних послуг. Всі ці фактори мають довготривалі наслідки, що можуть вплинути на середню тривалість життя, активний вік на ринку праці та репродуктивну здатність населення. Це лише загострює вже існуючу демографічну кризу в Україні, що поглиблює загальну вразливість суспільства.

Таким чином, вимушене внутрішнє переміщення створює значні виклики для забезпечення рівня і якості життя населення. Воно ускладнює вирішення соціальних та економічних проблем, підриваючи стійкість суспільства. Для ефективного реагування на ці виклики потрібні скоординовані заходи на всіх рівнях: національному, регіональному та місцевому. Важливо розробити новаторські підходи та механізми для подолання наслідків внутрішнього переміщення, що включають гнучкість і варіативність сценаріїв розвитку подій з урахуванням їх імовірності. Ключовим завданням державної політики повинно стати забезпечення стійкості суспільства в умовах непередбачуваного розвитку конфлікту [36, с.10-20].

Приплив внутрішньо переміщених осіб (ВПО) на приймаючі громади створює низку викликів та проблем в соціально-економічній сфері. Основні проблеми, з якими стикаються ці громади, включають:

– навантаження на інфраструктуру: приймаючі громади часто не мають достатньої кількості житлових ресурсів, медичних закладів, шкіл і дитячих садків, щоб забезпечити потреби зростаючого населення. Збільшення кількості ВПО призводить до перевантаження житлової інфраструктури, дефіциту місць у закладах освіти та охорони здоров'я;

– конкуренція на ринку праці: ВПО, шукаючи роботу, вступають у конкуренцію з місцевим населенням за обмежені вакансії, що може підвищувати рівень безробіття або сприяти зниженню заробітних плат у деяких секторах. Це також створює додаткове навантаження на систему соціального захисту;

– зростання цін на оренду житла: через підвищений попит на житло в регіонах, які приймають ВПО, зростають ціни на оренду. Це може спричинити складнощі і для ВПО, і для місцевих жителів, особливо малозабезпечених сімей, які змушені конкурувати за доступні варіанти житла;

– тиск на систему соціального захисту: ВПО часто потребують соціальної підтримки, включаючи фінансову допомогу, доступ до медичних послуг і соціального забезпечення. Це створює додатковий тиск на місцеві бюджети та систему соціального захисту;

– соціальна напруженість: присутність великої кількості ВПО може призвести до соціальної напруженості між місцевим населенням та переселенцями, особливо якщо ресурси обмежені або виникає відчуття конкуренції за послуги та робочі місця. У деяких випадках це може створити умови для дискримінації чи упереджень щодо ВПО;

– проблеми інтеграції: ВПО, переїжджаючи до нових громад, стикаються з труднощами адаптації до нових соціальних і культурних умов. Це включає мовний бар'єр, пошук роботи за кваліфікацією, інтеграцію дітей у навчальні заклади та забезпечення психосоціальної підтримки. Відсутність ефективних програм інтеграції може уповільнити процес включення переселенців у громади.

Таким чином, приплив ВПО в приймаючі громади створює складні соціально-економічні виклики, що вимагають активної участі держави, міжнародних організацій та місцевих органів влади у їх вирішенні. Вирішення

соціально-економічних проблем ВПО потребує комплексного підходу, який включатиме не тільки вирішення питань зайнятості, але й активну підтримку в житловій та соціальній сферах.

Для успішної реалізації таких заходів необхідна консолідація зусиль різних сторін: уряду, приватного сектора, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Це дозволить не тільки посилити стійкість, але й забезпечити швидке та ефективне відновлення України після завершення війни.

2.3 Оцінка стратегії державної політики України щодо внутрішнього переміщення

Стратегія державної політики України щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є надзвичайно важливою у контексті подолання соціально-економічних наслідків війни, забезпечення прав переселенців та зміцнення стійкості держави. Враховуючи масштабні переміщення населення, викликані військовими діями, ефективна державна політика є необхідною для захисту і підтримки ВПО, а також для стабілізації ситуації в країні.

Аналіз реалізації державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) за останнє десятиліття виявляє відносно низьку ефективність стратегій у деяких ключових сферах, особливо в порівнянні з державними цільовими програмами. Хоча стратегічні документи, такі як Стратегія інтеграції ВПО, мають важливе значення для координації зусиль у вирішенні проблем внутрішньо переміщених осіб, вони часто не містять достатніх механізмів для досягнення конкретних результатів через відсутність чітких обсягів фінансування та конкретних індикаторів для оцінки ефективності.

З огляду на це, у сфері захисту прав і свобод громадян, які постраждали від збройної агресії проти України, включаючи ВПО, існує гостра необхідність ухвалення Кабінетом Міністрів України державної цільової програми підтримки ВПО. Основна відмінність таких програм полягає в тому, що вони передбачають чітко визначені обсяги та джерела фінансування, а також мають конкретні

показники для оцінки результатів виконання заходів і завдань. Це дозволяє більш ефективно реалізовувати заходи підтримки, забезпечуючи належний контроль за їх виконанням і досягненням поставлених цілей [36, с. 114-132].

З моменту виникнення явища внутрішнього переміщення у 2014 році Кабінет Міністрів України вже декілька разів схвалював державні стратегії та плани заходів із їх виконання, спрямовані на захист прав, інтеграцію та покращення становища ВПО, серед них Комплексна державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року; Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року; Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року.

Проте, на жаль, КМУ не здійснював належним чином контроль виконання схвалених стратегій, тому повною мірою жодна з них не була реалізована [37].

До 2023 року в Україні діяла Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року. Проте після початку повномасштабного вторгнення ця стратегія втратила свою актуальність та ефективність. Держава зіткнулася з викликом відсутності оновленого документу, який би враховував сучасні проблеми та потреби ВПО, особливо тих, хто був змушений переміститися після 24 лютого 2022 року.

Відсутність оновленої стратегії інтеграції та підтримки ВПО поставила перед державними інституціями нові завдання, що потребували негайного вирішення. У відповідь на ці виклики Уповноважений Верховної Ради України з прав людини виступив з ініціативою щодо розробки нової стратегії, надавши відповідні рекомендації в Щорічній доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні у 2022 році [38].

В результаті, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року № 312-р було схвалено нову Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, а також затверджено операційний план заходів з її реалізації на 2023–2025 роки [39]. Основною метою цієї стратегії є комплексна підтримка ВПО та вирішення нагальних проблем, з якими вони стикаються, з урахуванням сучасних умов. Стратегія визначає п'ять основних стратегічних цілей (рисунок 2.9).

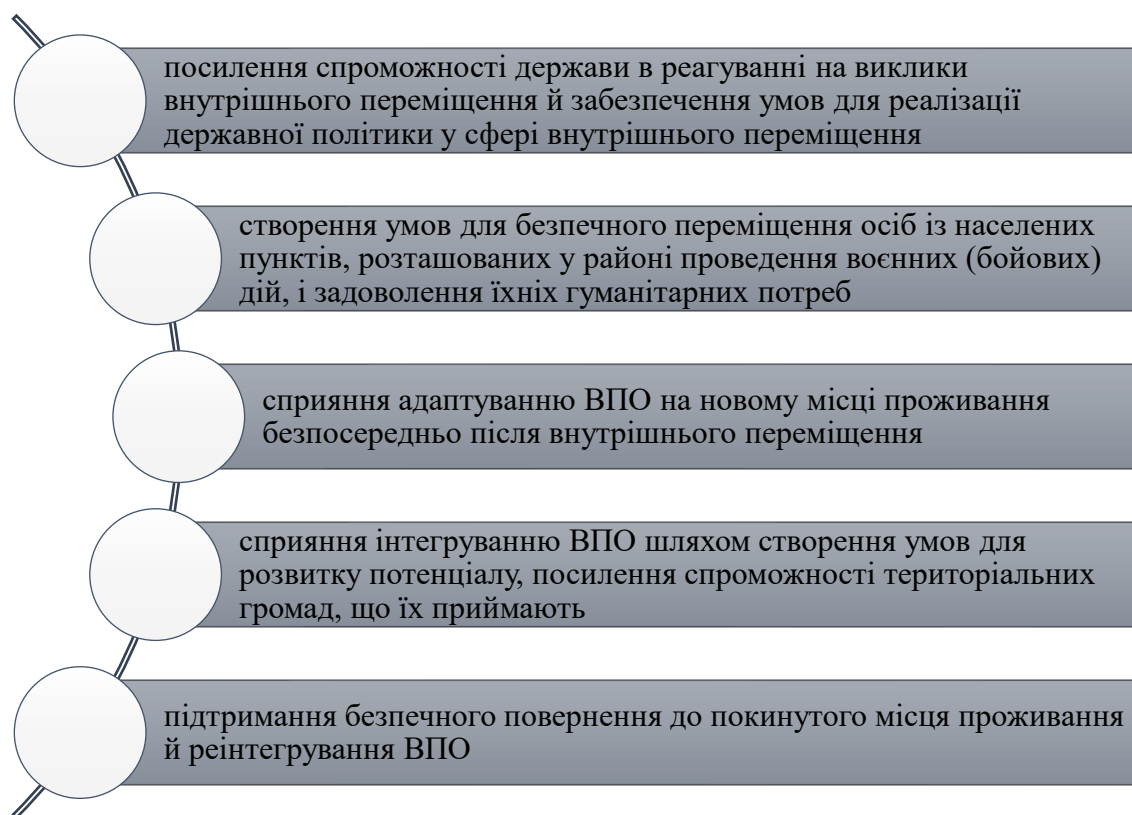

Рисунок 2.9 – Основні цілі Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року

Стратегія охоплює всі основні етапи процесу внутрішнього переміщення, починаючи від початкової евакуації або самостійного переміщення особи і закінчуючи безпечним та добровільним поверненням до рідного місця після його деокупації.

Одним із ключових аспектів є акцент на розвиток та посилення спроможностей приймаючих громад, які наразі включають майже всі територіальні громади України, за винятком тимчасово окупованих територій та регіонів, де ведуться бойові дії. Підвищення потенціалу цих громад є невід’ємною частиною загальної мети – адаптації та інтеграції ВПО в нових умовах проживання.

Кожна зі стратегічних цілей документа детально описує основні проблеми та визначає конкретні завдання для їх вирішення. Крім того, Стратегія містить ключові показники, які допомагають оцінити ефективність реалізації заходів. Її впровадження передбачає виконання конкретних завдань і заходів, визначених Операційним планом, який діє до 2025 року.

Цей документ є елементом коротко- та середньострокової державної політики, спрямованої на створення умов для повної інтеграції ВПО, що дозволить їм користуватися своїми конституційними правами на рівні з іншими громадянами без дискримінації. Особливу увагу в Стратегії приділено підвищенню якості життя переселенців, їх соціальної стійкості, економічній активності та забезпеченню безпечного повернення до місць постійного проживання після завершення бойових дій [40].

Проте аналіз, проведений Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, показує, що за період із квітня 2023 року до квітня 2024 року втілення Стратегії зіткнулося з численними проблемами. Попри заплановані зміни до нормативно-правових документів, багато з них залишаються не прийнятими [41].

Однією з позитивних змін стало затвердження окремими обласними адміністраціями комплексних регіональних програм підтримки ВПО, що охоплюють широкий спектр проблем, включаючи працевлаштування, забезпечення житлом та психологічну допомогу. Це виглядає більш доцільним порівняно з розробкою численних окремих програм у різних сферах.

Операційний план включає 90 заходів (3 з яких заплановано на II-IV квартали 2024), які спрямовані на виконання 36 завдань досягнення 5

стратегічних цілей. За результатами аналізу виконання Стратегії здійсненим Секретаріатом уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у квітні 2024 року було виявлено, що як на національному (65 заходів), так і на регіональному (25 заходів) рівнях досить велика кількість заходів виконано з порушенням строку або не виконано (таблиця 2.2) [41].

Таблиця 2.2 – Стан виконання заходів Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року міністерствами й іншими центральними органами влади

	на національному рівні (62 заходи)		на регіональному рівні (25 заходів)	
	Кількість заходів	Питома вага, %	Кількість заходів	Питома вага, %
Виконано	19	30,6%	2	8,0%
Виконано з порушенням строку	3	4,8%	10	40,0%
Перебувають у процесі виконання	22	35,5%	11	44,0%
Невиконано	18	29,0%	2	8,0%

Втім, оцінювання реалізації заходів Операційного плану ускладнюється через недостатню конкретизацію очікуваних результатів та відсутність чітких кількісних і якісних індикаторів для багатьох заходів. Крім того, деякі алгоритми, які мали бути затверджені місцевими адміністраціями, не могли бути реалізовані через відсутність аналогічних документів на центральному рівні.

Ще однією проблемою є неврахування особливостей регіонів, які перебувають під тимчасовою окупацією або де ведуться бойові дії, що суттєво ускладнює виконання заходів Операційного плану. Багато з заходів, що мають виконуватися обласними адміністраціями, залишаються невиконаними або реалізуються із запізненням. Наприклад, проект нового закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» досі не внесено на

розгляд Кабінету Міністрів України, що є критичним для подальшої ефективної реалізації політики щодо ВПО.

Проблеми з реалізацією Операційного плану також виявляються у невідповідності строків виконання заходів. Більшість із них мали бути виконані у 2023 році, хоча Стратегію затверджено лише у квітні того ж року. До середини 2024 року стало відомо, що Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій працює над внесенням змін до Операційного плану, але більшість цих змін стосуються лише продовження термінів виконання заходів, що вже були прострочені [42, с. 34-39].

Загалом, для успішної реалізації Стратегії необхідно не лише актуалізувати строки виконання заходів, але й переглянути їх зміст та очікувані результати.

Основні проблеми у виконанні Стратегії державної політики України щодо внутрішнього переміщення наступні:

- недостатня конкретизація очікуваних результатів. Багато заходів Стратегії не мають чітко визначених кількісних та якісних індикаторів для вимірювання досягнень. Це робить процес оцінки ефективності виконання завдань суб'єктивним і складним для моніторингу. Операційний план містить завдання, для яких неможливо точно визначити результативність, оскільки відсутні індикатори, за якими можна було б оцінити прогрес. Це уповільнює можливість виправлення або адаптації заходів до нових умов;

- недостатня актуалізація нормативно-правових документів. Стратегія передбачає ухвалення ряду важливих нормативно-правових документів для врегулювання проблем ВПО, але частина з них залишилася неухваленою або лише частково реалізованою. Це стосується важливих аспектів, таких як забезпечення житлом, соціальний захист, доступ до медичних і освітніх послуг, працевлаштування ВПО відповідно до їхніх фахових навичок. Відсутність належної нормативної бази підриває ефективність роботи на місцях і знижує загальну координацію державної політики щодо ВПО;

- невиконання строків реалізації. Більшість завдань Операційного плану мали бути реалізовані вже у 2023 році, однак велика кількість з них залишається

невиконаною або виконаною із значними затримками. На момент липня 2024 року зміни до Стратегії та Операційного плану не були внесені, що свідчить про низьку гнучкість та оперативність в адаптації до реалій. Це зумовило необхідність лише формального продовження строків виконання, що не вирішує ключових проблем та не стимулює покращення роботи органів влади на місцях;

- недостатнє врахування регіональних особливостей. Операційний план не враховує специфіку регіонів, які перебувають під тимчасовою окупацією або в зоні активних бойових дій. Багато завдань Стратегії ускладнюються через відсутність реалістичних механізмів їхньої реалізації в цих регіонах. Це стосується, наприклад, заходів щодо забезпечення житлом, працевлаштування або соціальної підтримки ВПО у регіонах, де інфраструктура частково або повністю зруйнована;

- координаційні труднощі між центральними та місцевими органами. Обласні військові адміністрації (ОВА) інколи стикалися з проблемами через відсутність відповідних алгоритмів дій на центральному рівні. Це ускладнювало реалізацію завдань на місцях, оскільки місцева влада була змушена розробляти власні програми підтримки ВПО без належної координації з центральними органами. Крім того, частина заходів Операційного плану вимагає активної участі ОВА, але на центральному рівні не завжди були розроблені відповідні документи або алгоритми для їх реалізації;

- недостатньо комплексний підхід до вирішення проблем ВПО. Хоча Стратегія є важливим елементом державної політики, вона не охоплює повністю всі аспекти, які потребують уваги для повної інтеграції ВПО у приймаючі громади. У багатьох випадках місцеві органи влади розробляли окремі програми підтримки ВПО, що створювало розрізненість у підходах до вирішення проблем. Комплексні регіональні програми, які покривають всі аспекти підтримки ВПО (житло, працевлаштування, психологічна допомога, адаптація), є більш ефективними порівняно з численними локальними ініціативами в різних сферах;

- затримки в оновленні законодавчої бази. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» потребує актуалізації

з урахуванням поточних реалій, однак відповідний законопроект ще не поданий до Кабінету Міністрів України. Невирішеність цього питання створює ситуацію, коли внесення точкових змін до підзаконних актів не може компенсувати відсутність повної актуалізації законодавчої бази, яка регулює права та свободи ВПО;

– невиконання важливих пунктів Операційного плану. Незважаючи на включення до Операційного плану ряду важливих завдань, багато з них залишаються не виконаними. Наприклад, не було реалізовано пілотний проєкт з розселення ВПО з місць тимчасового проживання (МТП), не створено електронний кабінет ВПО для спрощення доступу до державних послуг. Це свідчить про те, що важливі ініціативи залишаються на рівні планування без реальних кроків до впровадження;

– невідповідність термінів планування та реальності виконання. Хоча Стратегія та Операційний план передбачають трирічний період реалізації, багато заходів заплановано виконати вже в 2023 році, що виявилось нереалістичним через обсяги роботи та затримки у підготовці нормативної бази. Водночас, більшість заходів на 2024 рік залишаються без визначених строків, що створює плутанину в процесі реалізації Стратегії, а на 2025 рік вони взагалі не заплановані.

Загалом, проблеми у виконанні Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення є комплексними і пов'язані як із недостатньою правовою та фінансовою підтримкою, так і з організаційними складнощами. Для подолання цих проблем необхідно забезпечити гнучкість у плануванні, оперативність у прийнятті рішень та більшу координацію між центральними і місцевими органами влади.

Висновки до розділу 2

Дослідження виявило значне зростання масштабів вимушеної внутрішньої міграції в Україні у зв'язку з військовими діями та окупацією частини територій

країни. Внутрішнє переміщення стало критичним явищем, що охоплює майже всі регіони, за винятком окупованих територій і зон активних бойових дій. Тенденції вказують на те, що значна кількість ВПО концентрується у центральних та західних областях країни, що створює соціальні й економічні виклики для цих регіонів. Основними факторами, які впливають на ці тенденції, є пошук безпеки, доступ до житла, працевлаштування та соціальних послуг.

Наслідки вимушеного внутрішнього переміщення мають комплексний вплив на соціально-економічний розвиток України. З одного боку, переміщення населення з регіонів активних бойових дій до інших областей сприяє зростанню навантаження на інфраструктуру приймаючих громад, підвищує конкуренцію на ринку праці та створює виклики для системи охорони здоров'я, освіти та соціальної підтримки. З іншого боку, інтеграція внутрішньо переміщених осіб у нові громади може стати поштовхом для економічного відновлення та розвитку окремих регіонів, оскільки ВПО привносять нові знання, навички й потенціал для розвитку підприємницької діяльності.

Вимушена внутрішня міграція є суттєвим фактором, який впливає на соціально-економічну стабільність та розвиток України. Вона створює як нові виклики, так і можливості для приймаючих громад та економіки країни в цілому. Водночас, державна політика щодо ВПО потребує подальшого вдосконалення для забезпечення ефективної підтримки переміщених осіб та їхньої інтеграції в соціальне й економічне життя країни.

Аналіз державної політики України щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) свідчить про низку проблем, що виникають у процесі її реалізації. Основні проблеми полягають у відсутності чітких індикаторів оцінки виконання завдань, недосконалій координації між центральними та місцевими органами влади, а також недостатньому врахуванні специфіки регіонів, що знаходяться під окупацією чи в зоні бойових дій. Разом із тим, були відзначені позитивні кроки, такі як розробка та впровадження регіональних програм підтримки ВПО, що є значно ефективнішими порівняно з розрізненими локальними ініціативами.

Однак для повноцінної реалізації стратегії необхідні додаткові ресурси та покращення системи моніторингу.

З УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИМУШЕНОЇ ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1 Напрями розвитку державної міграційної політики внутрішнього переміщення в Україні

Міграційна політика виступає важливим механізмом для управління потоками мігрантів, забезпечення їхнього соціально-економічного захисту та прав, а також підтримки стабільності в приймаючих суспільствах. Зокрема, в контексті внутрішньо переміщених осіб (ВПО) міграційна політика набуває особливого значення для України, яка стикається з масштабною кризою через війну, що спричинила масову внутрішню міграцію. Актуальність міграційної політики в цьому випадку полягає в забезпеченні координації дій між державними та недержавними організаціями, забезпеченні адаптації та інтеграції ВПО в нові громади, створенні умов для повернення переміщених осіб до рідних місць проживання [43, с. 332-340].

Міграційна політика внутрішнього переміщення – це система заходів, стратегій та інструментів, спрямованих на управління процесами переміщення населення всередині країни внаслідок природних катастроф, збройних конфліктів, економічної кризи або інших надзвичайних ситуацій. Ця політика охоплює всі етапи внутрішньої міграції, починаючи з координації переміщення людей і завершуючи їх інтеграцією в приймаючі громади або поверненням до рідних місць проживання після стабілізації ситуації.

Основні цілі міграційної політики внутрішнього переміщення: захист прав і гідності ВПО; підтримка стійкості й розвитку приймаючих громад; забезпечення економічної стабільності та адаптації ВПО; сприяння соціальній інтеграції та запобігання дискримінації.

Ефективна міграційна політика внутрішнього переміщення може стати інструментом стабілізації соціально-економічного середовища, зміцнення національної безпеки та покращення якості життя для всіх громадян.

Серед найбільш критичних викликів міграційної політики внутрішнього переміщення є необхідність врахування специфіки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які часто стикаються з відсутністю житла, роботи, доступу до освіти та медичних послуг, а також потребують психологічної допомоги [44, с. 104-112].

Ефективна міграційна політика внутрішнього переміщення має виконувати низку ключових функцій:

- координаційна функція. Полягає в забезпеченні ефективної взаємодії між державними органами, міжнародними організаціями, місцевими адміністраціями, а також недержавними організаціями з метою організації процесу переміщення, розміщення та підтримки вимушених мігрантів. Важливою складовою цієї функції є забезпечення обміну інформацією між усіма учасниками процесу;

- інформаційно-аналітична функція. Передбачає збір, обробку та аналіз даних щодо кількості, місця розташування та потреб мігрантів. Це дозволяє розробляти ефективні заходи щодо їхньої підтримки, оцінювати стан переміщення та приймати рішення щодо подальшої стратегії управління;

- правоохоронна функція. Спрямована на захист прав вимушених мігрантів. Це включає забезпечення доступу до правосуддя, соціального захисту, прав на отримання гуманітарної допомоги, працевлаштування, освіти та медичних послуг. Особливо важливо забезпечити належний правовий статус ВПО для запобігання дискримінації;

- соціально-економічна функція. Передбачає створення умов для економічної та соціальної адаптації ВПО. Це включає програми соціальної підтримки, забезпечення тимчасовим та/або постійним житлом, можливістю працевлаштування або відкриття власного бізнесу, а також надання доступу до освіти та медичних послуг;

- психологічна та соціальна підтримка. Допомога внутрішньо переміщеним особам у подоланні стресу, пов'язаного з вимушеним переселенням, шляхом організації психологічної підтримки та консультацій. Це

також передбачає створення програм соціальної інтеграції, що дозволяють ВПО адаптуватися до нових умов життя [45, с. 146-150].

Управління внутрішньою міграцією ґрунтується на ряді ключових принципів, які забезпечують ефективне виконання функцій міграційної політики:

- принцип поваги до прав людини. Основним завданням міграційної політики є забезпечення дотримання прав ВПО, що включає захист від дискримінації, забезпечення права на житло, працю, освіту, охорону здоров'я та інші конституційні права;

- принцип неупередженості та недискримінації. Всі внутрішньо переміщені особи мають отримувати рівні можливості та права незалежно від їхнього соціального статусу, місця походження, релігійних або політичних переконань;

- принцип комплексності. Вирішення проблем, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами, потребує багатостороннього підходу, що включає соціальні, економічні, правові та гуманітарні аспекти. Комплексний підхід сприяє всебічному вирішенню питань інтеграції ВПО;

- принцип оперативності та гнучкості. Ефективна міграційна політика має бути швидкою та адаптивною, здатною реагувати на постійні зміни ситуації. Це включає швидку координацію дій між різними відомствами та забезпечення оперативного реагування на виклики;

- принцип партнерства. Ефективна співпраця між державними органами, місцевими адміністраціями, міжнародними організаціями, громадськими та приватними структурами є основою для успішної реалізації міграційної політики;

- принцип сталості. Заходи, спрямовані на підтримку ВПО, мають бути довгостроковими і сприяти їхній соціальній та економічній стійкості. Це дозволяє ВПО поступово інтегруватися в нові громади або повернутися до своїх домівок після стабілізації ситуації [46, с. 17-25].

Міграційна політика внутрішнього переміщення є важливою складовою сучасної державної політики, яка спрямована на ефективне управління потоками внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та забезпечення їхніх соціально-економічних прав. Цей процес вимагає комплексного підходу, який враховує численні аспекти – від захисту прав людини до забезпечення стійкості приймаючих громад та зменшення негативних наслідків для економіки країни [47, с. 46-56].

Ключові аспекти міграційної політики внутрішнього переміщення, які є основою для розробки та впровадження стратегій і заходів в цій сфері наведені на рисунку 3.1.

Рисунок 3.1 – Ключові аспекти міграційної політики внутрішнього переміщення

Ключові аспекти міграційної політики внутрішнього переміщення включають:

- правова регуляція та нормативно-правова база. Однією з найважливіших складових міграційної політики внутрішнього переміщення є правова база, яка регулює статус і права ВПО. Важливим аспектом є розробка та впровадження відповідних законів, нормативних актів і підзаконних документів, які чітко визначають статус ВПО, їхні права та обов'язки, а також гарантії держави щодо соціальної підтримки. Наприклад, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» встановлює основні права ВПО, зокрема право на отримання соціальних виплат, медичну допомогу, право на працевлаштування, забезпечення житлом та освіту. Однак важливою проблемою є необхідність актуалізації законодавчої бази, що дозволить врахувати нові виклики та проблеми, пов'язані з масовими переміщеннями населення внаслідок війни та інших кризових ситуацій;

- координація та взаємодія між державними інституціями. Ключовим аспектом ефективної міграційної політики є налагоджена координація між державними органами, місцевою владою, міжнародними організаціями та громадським сектором. Ця координація повинна забезпечувати оперативне та узгоджене реагування на виклики, пов'язані з внутрішнім переміщенням, а також ефективне виконання програм підтримки ВПО. В Україні координація з питань ВПО здійснюється за участі центральних органів виконавчої влади, таких як Міністерство реінтеграції тимчасово окупованих територій України, обласних і місцевих військово-цивільних адміністрацій, а також міжнародних організацій (ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста) і громадських організацій, які працюють із внутрішньо переміщеними особами. Важливою умовою є створення спеціалізованих органів та структур для роботи з ВПО, а також ефективне використання міжнародної допомоги та грантів для забезпечення підтримки ВПО;

- соціальний захист і допомога внутрішньо переміщеним особам. Однією з центральних складових міграційної політики є система соціального захисту

ВПО. Вона включає надання фінансової допомоги, забезпечення житлом, медичне обслуговування, соціальні послуги, а також сприяння інтеграції в нові громади. Держава повинна забезпечити ВПО доступ до всіх необхідних послуг на рівні з іншими громадянами, створюючи умови для їхньої соціальної адаптації. Фінансові виплати, надання тимчасового житла або компенсація за його оренду є першочерговими заходами. Важливо враховувати, що багато ВПО залишаються без постійного житла, а тому потребують довгострокових рішень щодо їхнього розміщення. Окрім цього, необхідна підтримка у відновленні документів, втрачених через бойові дії, та надання доступу до медичних і освітніх послуг;

– економічна інтеграція та працевлаштування. Економічна інтеграція ВПО є ще одним ключовим аспектом міграційної політики. Важливим завданням державної політики є забезпечення можливостей для працевлаштування ВПО, що дозволить не лише знизити рівень безробіття, але й підвищити економічну активність та соціальну стійкість переміщених осіб. Особливу увагу слід приділяти забезпеченню гідних умов праці та надання допомоги у перекваліфікації або отриманні нових навичок. Окрім того, економічна інтеграція ВПО включає стимулювання розвитку підприємницької діяльності серед переселенців. Це можуть бути державні програми з надання мікрокредитів для започаткування власної справи, навчання підприємництву та підтримка релокованого бізнесу;

– адаптація та інтеграція в приймаючі громади. Одним із найважливіших викликів для приймаючих громад є забезпечення успішної адаптації та інтеграції ВПО. Це передбачає створення умов, за яких переміщені особи зможуть повноцінно інтегруватися в нове соціальне середовище, не відчуючи дискримінації чи упередженого ставлення. Важливо, щоб інтеграційні заходи стосувалися як економічної, так і соціальної сфер. Приймаючі громади часто зіштовхуються з труднощами, пов'язаними з обмеженими ресурсами, тому для забезпечення стійкості та стабільного розвитку необхідна допомога на державному та міжнародному рівнях. Важливим завданням є також

налагодження комунікації між ВПО та місцевим населенням, організація освітніх, культурних та соціальних заходів для зменшення напруженості у взаємовідносинах та сприяння соціальній згуртованості;

– повернення та реінтеграція. Питання повернення ВПО на їхні постійні місця проживання після завершення активної фази війни або деокупації територій є важливою складовою міграційної політики. Однак цей процес потребує ретельного планування та створення умов для безпечного і добровільного повернення переселенців. Це включає відновлення житла, інфраструктури, а також забезпечення доступу до роботи, освіти та медичних послуг. Повернення повинно бути добровільним і безпечним, а також супроводжуватися заходами щодо відновлення прав і свобод осіб, що були переміщені внаслідок збройного конфлікту. Важливою складовою є також програми реінтеграції, які допоможуть ВПО адаптуватися до умов після повернення на звільнені території;

– моніторинг та оцінка ефективності. Ефективна міграційна політика передбачає постійний моніторинг та оцінку реалізації заходів підтримки ВПО. Це дозволяє вчасно виявляти проблеми, оцінювати ефективність державної політики, а також коригувати її з урахуванням нових викликів. Важливу роль у цьому відіграють аналітичні центри, громадські організації та міжнародні партнери, які сприяють збору даних і надають рекомендації щодо вдосконалення підходів до управління міграційними процесами. Моніторингова діяльність дозволяє виявити прогалини у законодавстві, недоліки у виконанні програм і стратегій, а також визначити нові потреби ВПО. Важливим аспектом є також оцінка соціально-економічних наслідків внутрішнього переміщення для регіонів, що приймають ВПО, та країни в цілому.

Управління вимушеною внутрішньою міграцією – складний і багатогранний процес, який вимагає системного підходу та врахування багатьох факторів, включно із правовим забезпеченням, координацією державних і недержавних органів, соціальною та економічною підтримкою ВПО, а також

моніторингом ефективності реалізації заходів. Основною метою цього процесу є забезпечення належних умов для адаптації та інтеграції [48, с. 264-269]

Воєнна агресія росії проти України спричинила не лише масштабну гуманітарну катастрофу, але й викликала суттєву економічну кризу, що негативно впливає на всі аспекти життя країни. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) становлять одну з найбільш вразливих груп населення, що потребують особливої уваги держави. Тому розробка та впровадження ефективної міграційної політики в умовах економічної кризи є ключовим завданням для забезпечення соціальної стабільності та економічної відбудови [49, с. 101-107].

У зв'язку з цим, розвиток міграційної політики має ґрунтуватися на комплексному підході та охоплювати кілька основних напрямів, які дозволять знизити соціальні та економічні ризики для ВПО та приймаючих громад (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1 – Основні напрямки розвитку міграційної політики внутрішнього переміщення

№	Основні напрями розвитку	Характеристика
1	2	3
1	Розвиток правової бази та удосконалення регуляцій у сфері внутрішнього переміщення	Необхідно актуалізувати чинне законодавство, забезпечити його відповідність новим умовам війни та післявоєнної відбудови. Це передбачає: – спрощення процедур реєстрації та документування ВПО; – розширення можливостей доступу до житла, медичних послуг та соціальної допомоги; – захист трудових прав ВПО та забезпечення можливості повної економічної інтеграції на ринку праці. Особливої уваги потребує розробка нових механізмів захисту прав ВПО, враховуючи специфіку економічної кризи. Це включає правовий захист під час працевлаштування, доступ до кредитів та фінансових ресурсів для відкриття бізнесу, а також правове регулювання процесу реінтеграції після повернення до деокупованих територій.

Продовження табл. 3.1

1	2	3
2	Забезпечення економічної підтримки та стимулювання працевлаштування ВПО	В умовах економічної кризи питання працевлаштування ВПО набуває надзвичайної важливості. Відсутність стабільного доходу у значній частини переміщеного населення спричиняє зростання рівня бідності та соціального напруження. Тому одним з пріоритетних напрямів розвитку міграційної політики є стимулювання економічної активності ВПО через: – створення державних програм з працевлаштування, зокрема тимчасових робочих місць для переселенців; – стимулювання релокованого бізнесу та надання підприємцям-ВПО спеціальних пільг і податкових стимулів; – розробку навчальних програм та професійної перепідготовки для ВПО з метою підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці; – підтримку розвитку малого та середнього бізнесу, який може стати основним джерелом доходу для багатьох переселенців. Крім того, важливо створювати сприятливі умови для інтеграції ВПО у місцеві економічні системи, стимулювати їх активну участь у місцевих проектах, що сприятиме загальному економічному відновленню регіонів.
3	Соціальний захист та психологічна підтримка	ВПО, які втратили свої домівки та звичний спосіб життя, часто стикаються з серйозними соціальними проблемами та потребують психологічної підтримки. У зв'язку з цим, необхідно розвивати систему соціального захисту, яка включає: – розширення програм соціальної допомоги для ВПО, особливо для найвразливіших категорій (люди похилого віку, діти, особи з інвалідністю); – розвиток інфраструктури тимчасового житла для переселенців, що відповідає мінімальним стандартам якості; – створення центрів психологічної підтримки для надання допомоги тим, хто зазнав психологічних травм внаслідок війни; – впровадження програм соціальної адаптації, які допоможуть ВПО інтегруватися в нові громади та відновити свої соціальні зв'язки.
4	Адаптація територіальних громад до потреб ВПО	Приймаючі громади також відчувають значний тиск через прибуття великої кількості ВПО. Тому розвиток міграційної політики має включати адаптацію громад до нових викликів. Це передбачає: – забезпечення ресурсами для інтеграції ВПО у місцеве соціально-економічне життя, включаючи робочі місця, доступ до освіти та медицини;

Продовження табл. 3.1

1	2	3
		– стимулювання місцевих проектів та ініціатив, спрямованих на розвиток соціальної стійкості та згуртованості громади; – проведення інформаційних кампаній для зменшення соціальної напруженості між місцевим населенням та ВПО, що сприятиме мирному співіснуванню та взаємодії.
5	Реінтеграція та повернення ВПО до покинутих територій	У майбутньому, коли військові дії припиняться, важливим завданням стане реінтеграція ВПО після повернення до своїх домівок. Цей процес включатиме: – розробку програм повернення та реінтеграції переселенців на деокуповані території; – відновлення інфраструктури та соціальних установ на звільнених територіях; – створення безпечних умов для повернення, включаючи розмінування територій та відновлення правопорядку; – забезпечення доступу до медичних послуг, житла та робочих місць для тих, хто повертається. Процес реінтеграції повинен бути організованим таким чином, щоб гарантувати безпечне та гідне повернення ВПО з урахуванням їхніх потреб та прав.
6	Моніторинг та оцінка ефективності міграційної політики	Ефективна міграційна політика неможлива без постійного моніторингу та оцінки результатів впроваджуваних заходів. Це включає: – регулярне збирання даних про стан ВПО, їхні потреби та соціально-економічне становище; – оцінку ефективності державних програм підтримки ВПО; – коригування стратегії управління міграційними потоками в залежності від змін у внутрішній та зовнішній ситуації. Моніторинг дозволяє забезпечити гнучкість системи міграційної політики, швидко реагувати на нові виклики та коригувати стратегії відповідно до реальних потреб.

Таким чином, розвиток міграційної політики внутрішнього переміщення в умовах економічної кризи, викликаной воєнною агресією росії проти України, є вкрай важливим для забезпечення адаптації ВПО та соціально-економічної стабільності як для приймаючих громад, так і для України в цілому. Тільки комплексний підхід дозволить забезпечити стійкість міграційних процесів та сприяти відбудові України після війни.

3.2 Удосконалення стратегічного управління внутрішньою вимушеною міграцією на основі її SWOT-аналізу

Сьогоднішній стрімкий розвиток світу вимагає від державних органів забезпечення гнучкості та ефективності в їхній діяльності, яка має бути стратегічно орієнтованою і підтримувати стабільність у виконанні їхніх функцій. Методи та інструменти стратегічного управління відіграють ключову роль у системі державного управління. На сучасному етапі розвитку вітчизняної управлінської системи застосування таких методик та технологій є важливим механізмом для оптимізації роботи державних установ. Потреба вдосконалювати методичну базу для розробки довгострокових стратегічних цілей і пріоритетів розвитку публічної сфери є важливою не лише для національного та регіонального розвитку України, а й має глобальне значення в контексті світової економіки [50, с. 19-27].

Удосконалення стратегічного управління внутрішньою вимушеною міграцією набуває особливої актуальності в умовах динамічних викликів, які постали перед Україною. Застосування сучасних методів стратегічного управління в цьому напрямі дозволить забезпечити більш ефективну підтримку вимушено переміщених осіб та розвиток приймаючих громад. Це потребує розробки довгострокових стратегічних пріоритетів, що сприятимуть інтеграції ВПО у місцеві економічні та соціальні процеси, а також передбачають адаптацію державної політики до поточних реалій та специфічних потреб регіонів [51, с. 1379-1387].

Інструментарій стратегічного управління у сфері внутрішньої вимушеної міграції включає різноманітні технічні й організаційні засоби, а також знання та досвід фахівців, які допомагають у формуванні комплексних рішень для адаптації та інтеграції переміщених осіб. Це не просто набір моделей, методик чи концепцій, а цілісний підхід, що поєднує експертні знання та методичний апарат для якісної оцінки, прогнозування й прийняття рішень. Важливо, що кожен інструмент управління може мати ефект тільки за умови комплексного

застосування, де критичне значення має досвід і кваліфікація спеціалістів, здатних адаптувати методики під реалії українських регіонів і потреби громад. Таким чином, механізм стратегічного управління стає більш гнучким і здатним до швидкого реагування на нові виклики, а просте копіювання іноземного досвіду без адаптації не завжди приносить позитивні результати в умовах української міграційної ситуації [52, с. 21-31].

SWOT-аналіз (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) є широко застосовуваним методом, що дозволяє оцінити поточний стан процесів і механізмів управління, зокрема в контексті внутрішньої вимушеної міграції. У сфері міграційного менеджменту цей інструмент слугує базовим підходом для виявлення та аналізу сильних і слабких сторін поточної політики, а також ідентифікації можливостей і загроз, що можуть вплинути на інтеграцію внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Роль SWOT-аналізу полягає у створенні всебічної картини внутрішньої міграційної ситуації, що враховує не тільки наявний соціально-економічний контекст, а й специфічні характеристики управлінських рішень, ресурсну базу, рівень інтеграційних можливостей, а також потенційні перешкоди, які можуть вплинути на ефективність впровадження стратегій підтримки [53, с. 114-122].

На рівні державної політики SWOT-аналіз є особливо актуальним, оскільки він сприяє зосередженню зусиль на конкретних аспектах, де втручання є найнеобхіднішим. Завдяки цьому аналізу можливе формування стратегічно обґрунтованої програми дій, орієнтованої на найбільш важливі напрямки адаптації та інтеграції ВПО. Наприклад, виявлення сильних сторін може допомогти визначити ресурси, які слід сконцентрувати на покращенні умов життя ВПО, а ідентифікація слабких сторін вказує на необхідність підвищення ефективності інституційної підтримки. У свою чергу, можливості дозволяють побачити зовнішні фактори, які сприятимуть успішному управлінню процесами інтеграції ВПО, а загрози допомагають завчасно передбачити й мінімізувати потенційні негативні впливи.

Зростання внутрішньої міграції, спричиненої збройним конфліктом,

вимагає глибокого аналізу міграційної ситуації з метою обґрунтування ефективних рішень. SWOT-аналіз є потужним інструментом для такого дослідження, оскільки дає можливість усебічно оцінити вплив внутрішньої міграції на соціальну й економічну сферу. Ситуація з внутрішньою міграцією в Україні сьогодні є складною та багатогранною, оскільки мігранти стикаються з труднощами в працевлаштуванні, інтеграції в нових громадах, забезпеченні житлом та доступі до соціальних послуг. Глибокий SWOT-аналіз дозволяє визначити, які з цих викликів мають критичне значення, які чинники посилюють ситуацію, а які аспекти можуть стати ресурсами або стимулами для успішної інтеграції.

Сучасне управління міграційною політикою потребує системного підходу, а SWOT-аналіз допомагає зробити цей процес логічним і структурованим. Ідентифікація сильних сторін дозволяє сфокусуватися на потужних аспектах політики внутрішнього переміщення, наприклад, наявних соціальних програмах для ВПО або активній підтримці громадянського суспільства. Натомість слабкі сторони вказують на зони, які потребують удосконалення, як-от недостатня координація між органами влади, обмежена фінансова підтримка або недостатній рівень кваліфікації кадрів. Оцінка можливостей дозволяє розглянути перспективи розвитку міграційної політики, такі як залучення міжнародної допомоги чи розробка нових соціальних проектів. Аналіз загроз акцентує увагу на ризиках, що можуть знизити ефективність управління, зокрема економічні кризи, соціальні конфлікти або нестача ресурсів для реалізації довгострокових проектів. SWOT-аналіз таким чином стає фундаментом для побудови структурованої стратегії, яка відповідає на актуальні потреби внутрішньо переміщених осіб [54, с. 167-179].

Отже, SWOT-аналіз є універсальним інструментом, що дозволяє одночасно оцінити як внутрішні, так і зовнішні аспекти міграційної політики, завдяки чому він є гнучким і швидким методом для прийняття рішень. У порівнянні з іншими аналітичними інструментами, SWOT надає чітку структуру для розгляду проблем і пошуку рішень, що робить його особливо актуальним для

реагування на динамічні виклики у сфері вимушеної міграції. Таким чином, використання SWOT-аналізу в управлінні внутрішньою вимушеною міграцією дозволяє не лише сформулювати адаптивну стратегію, а й забезпечує ефективне планування на основі всебічного розгляду чинників, що впливають на підтримку ВПО. В таблиці 3.2 наведений SWOT-аналіз внутрішньої вимушеної міграції в Україні.

Таблиця 3.2 – SWOT-аналіз внутрішньої вимушеної міграції в Україні

Сильні сторони	– активна участь державних органів у підтримці ВПО; – підтримка неурядових організацій, волонтерів, громад; – солідарність громадянського суспільства у підтримці ВПО; – розвиток програм перекваліфікації та працевлаштування.
Слабкі сторони	– недостатній рівень розвитку житлової інфраструктури для ВПО; – обмежене фінансування для соціальних програм підтримки ВПО; – брак кваліфікованих кадрів у державних установах для ефективного управління внутрішньою вимушеною міграцією; – недостатній рівень координації між державними та місцевими органами.
Можливості	– збереження та використання людського капіталу для місцевих економік; – розвиток державної політики для забезпечення прав ВПО; – залучення міжнародної допомоги для підтримки внутрішньо переміщених осіб; – розробка та впровадження програм адаптації та інтеграції ВПО.
Загрози	– посилення соціальної напруги через конкуренцію за ресурси; – економічна криза, що ускладнює інтеграцію та підтримку ВПО; – обмеженість державного бюджету для довгострокової підтримки ВПО; – зростання міграційних потоків, що перевантажують інфраструктуру і обмежують доступ до соціальних послуг.

Сильні сторони – це оцінка чинників, що сприяють підтримці ВПО та можливостей для інтеграції.

Однією з найважливіших сильних сторін внутрішньої вимушеної міграції в Україні є активна участь державних та місцевих органів влади, які забезпечують переміщеним особам підтримку в інтеграції до нових громад. Наприклад, зусилля органів місцевого самоврядування, що сприяють забезпеченню житлом, працевлаштуванню та доступу до соціальних послуг, є важливими складовими процесу адаптації ВПО. Додатково важливу роль у підтримці ВПО відіграють неурядові організації, волонтери та громадські об'єднання. Їхній внесок у розв'язання проблем переселенців, особливо в контексті надання тимчасового житла, юридичної та психологічної допомоги, а також організації заходів для підвищення обізнаності, сприяє ефективному та швидкому інтеграційному процесу.

Сильні сторони також включають солідарність громадянського суспільства, що проявляється через численні волонтерські ініціативи. Завдяки підтримці суспільства, переселенці отримують можливість скористатися безкоштовними програмами перекваліфікації, що дозволяє їм інтегруватися на ринку праці, сприяє підтримці гідного рівня життя та економічної стабільності в громадах. Важливим чинником є і розвиток державних ініціатив з надання соціальної та фінансової підтримки, зокрема, через виплату адресної допомоги, соціальних виплат для сімей з дітьми, програм переселення в регіони з кращими економічними можливостями.

Слабкі сторони – це аналіз, який передбачає ідентифікацію проблем, таких як відсутність інфраструктури, брак фінансування тощо.

Однією з основних слабких сторін у питанні внутрішньої вимушеної міграції в Україні є недостатній рівень розвитку інфраструктури, необхідної для інтеграції ВПО. Відсутність достатньої кількості тимчасового та постійного житла для переселенців створює додаткові труднощі для регіонів, які приймають ВПО. Наприклад, багато місцевих громад мають обмежені ресурси для

забезпечення належного рівня житлових умов, що спричиняє складнощі з наданням житла та викликає додаткову соціальну напругу.

Крім того, брак фінансування для реалізації програм підтримки переселенців також є серйозною перешкодою. Недостатнє фінансування соціальних програм, спрямованих на працевлаштування, освіту, медичне забезпечення та психологічну підтримку ВПО, обмежує можливості для їх ефективної інтеграції в нових громадах. Недостатній рівень координації між державними та місцевими органами також посилює проблему, оскільки ускладнює впровадження комплексної політики, спрямованої на адаптацію переселенців.

Іншою слабкою стороною є обмежена кількість кваліфікованих кадрів у державних установах, що займаються підтримкою ВПО. Через це управління процесами внутрішньої міграції є менш ефективним, а переселенці іноді залишаються без необхідної допомоги та підтримки. Брак ресурсів на розробку довгострокових програм, спрямованих на підтримку переселенців, також є обмежувальним фактором, що негативно впливає на рівень інтеграції.

Можливості – передбачають виявлення перспектив збереження людського капіталу, розвитку державної політики та залучення міжнародної допомоги.

Попри значні виклики, внутрішня вимушена міграція відкриває нові можливості для збереження та розвитку людського капіталу в Україні. Оскільки багато переселенців є молодими, кваліфікованими фахівцями, їхня інтеграція в нові громади може сприяти підвищенню рівня зайнятості та стимулюванню місцевих економік. Внутрішні мігранти мають потенціал поповнити кадровий резерв у регіонах з браком робочої сили, що сприятиме стабілізації та розвитку місцевих економік.

Ще однією перспективною можливістю є розвиток державної політики у сфері внутрішньої міграції та забезпечення прав ВПО. Впровадження довгострокових стратегій, спрямованих на підтримку переселенців, може закласти основу для подальшого удосконалення політики міграційного менеджменту в Україні. Зокрема, держава може розробити й реалізувати

програми адаптації, спрямовані на забезпечення рівного доступу до послуг, освіти та працевлаштування, що сприятиме успішній інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Також є можливість залучення міжнародної допомоги та співпраці з міжнародними організаціями для підтримки внутрішньо переміщених осіб. Міжнародні партнери, такі як ООН, Міжнародний Червоний Хрест, уряди інших країн та благодійні організації, можуть надати фінансову підтримку, експертні консультації та допомогу в реалізації проектів. Залучення міжнародних ресурсів дає змогу подолати брак коштів, спрямованих на підтримку ВПО, і сприяє розвитку програм з адаптації та інтеграції переселенців.

Загрози – це аналіз ризиків, включаючи соціальну напругу, економічні виклики, обмеженість ресурсів.

Внутрішня вимушена міграція пов'язана з численними ризиками та загрозами, які можуть значно ускладнити процес інтеграції ВПО. Однією з основних загроз є посилення соціальної напруги в регіонах, що приймають переселенців. Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб може спричинити конкуренцію за обмежені ресурси, зокрема на ринку праці та в сфері соціальних послуг, що, у свою чергу, може призвести до соціальних конфліктів.

Крім того, економічні виклики, спричинені війною, створюють додаткові труднощі для управління процесами вимушеної внутрішньої міграції. Економічна криза, зростання безробіття та зниження рівня життя можуть негативно вплинути на спроможність місцевих громад забезпечити необхідні умови для інтеграції ВПО. Брак ресурсів також є серйозною загрозою, оскільки обмежені фінансові можливості держави та місцевих органів влади ускладнюють реалізацію комплексних програм підтримки переселенців.

Окрім того, існує загроза подальшого посилення міграційних потоків, зумовлених війною, що може перевантажити інфраструктуру та ресурси приймаючих громад. Недостатнє забезпечення інфраструктури та обмежені можливості для розміщення великої кількості внутрішніх мігрантів можуть негативно позначитися на рівні доступу до житла, медичних послуг та освіти.

Також існує ризик того, що державні органи не зможуть забезпечити довгострокову підтримку ВПО через обмежений бюджет і постійні економічні труднощі, з якими стикається країна.

Для удосконалення управління внутрішньою вимушеною міграцією на основі SWOT-аналізу важливо виробити комплексний підхід, який враховує сильні та слабкі сторони, можливості та загрози, і передбачає стратегічні кроки для їхнього використання або мінімізації. Розглянемо основні напрями розвитку в контексті кожного аспекту (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3 – Напрями удосконалення управління внутрішньою вимушеною міграцією на основі SWOT-аналізу

Аспекти удосконалення управління внутрішньою вимушеною міграцією	Напрями удосконалення управління внутрішньою вимушеною міграцією
1	2
Розробка стратегічних заходів для посилення сильних сторін і використання можливостей	Для забезпечення ефективної підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) необхідно використати ті сильні сторони, що вже діють у соціальній системі України, і максимально розвивати перспективи, які можуть допомогти покращити ситуацію з ВПО; – оптимізація співпраці між державними органами та громадськими організаціями: державні органи можуть поліпшити координацію з волонтерськими групами та благодійними організаціями для ефективної підтримки ВПО, зокрема у наданні тимчасового житла, медичних послуг та юридичної допомоги; – розвиток програм перекваліфікації та працевлаштування: посилення та розширення програм перекваліфікації та працевлаштування для ВПО створить нові можливості для самозабезпечення та сприятиме інтеграції на нових територіях. Наприклад, створення спеціальних освітніх курсів і тренінгів для ВПО допоможе їм адаптуватися до потреб локальних ринків праці; – залучення місцевого бізнесу для підтримки ВПО: співпраця з бізнес-сектором допоможе створити нові робочі місця, знизити рівень безробіття серед ВПО та сприяти стабільності місцевих громад. Можливості для бізнесів, що надають робочі місця для ВПО, можуть включати податкові знижки чи інші заохочення від держави;

Продовження табл. 3.3

1	2
	– збереження людського капіталу: підтримка людського капіталу, що був змушений переміститися всередині країни, є критичною умовою для відновлення економіки. Розробка програм підтримки для фахівців, щоб уникнути "витоку мізків", може забезпечити відновлення ключових секторів економіки.
Мінімізація впливу слабких сторін через вдосконалення державних програм і інфраструктури	Важливим завданням є усунення існуючих слабких сторін, які обмежують доступ ВПО до ресурсів, зокрема через розвиток інфраструктури та покращення державних програм підтримки. – розвиток житлової інфраструктури для ВПО: однією з головних проблем для ВПО залишається брак житлової інфраструктури. Державні програми мають передбачати реконструкцію та будівництво житлових об'єктів у регіонах з високою концентрацією ВПО, щоб забезпечити їм стабільні умови проживання; – підвищення фінансування та раціоналізація державних програм підтримки: необхідно забезпечити прозоре фінансування програм підтримки ВПО, раціоналізувати витрати та виділити додаткові ресурси на важливі програми з урахуванням потреб різних категорій ВПО, включаючи сім'ї з дітьми, людей похилого віку та осіб з інвалідністю; – розширення надання соціальних послуг: для мінімізації соціальної напруги варто розширити доступ ВПО до основних соціальних послуг, таких як медична допомога, соціальні виплати та психологічна підтримка. Важливим аспектом є доступність цих послуг у віддалених регіонах і сільських місцевостях; – зміцнення кадрової підтримки державних органів: брак кваліфікованих фахівців, які працюють із внутрішньо переміщеними особами, можна компенсувати через додаткове навчання і перекваліфікацію працівників державних органів. Це підвищить якість послуг, що надаються ВПО, та знизить навантаження на існуючий персонал.
Захист від загроз за допомогою нових механізмів регулювання та підвищення соціальної стабільності	Управління ризиками та зниження негативного впливу зовнішніх загроз є критичним для захисту ВПО і забезпечення стійкості економіки та суспільства. – підвищення рівня соціальної згуртованості: для попередження соціальної напруги між ВПО та приймаючими громадами важливо впроваджувати програми, що сприяють інтеграції та зміцненню соціальної стабільності. Це включає соціально-культурні ініціативи, які сприяють співпраці між громадами та ВПО;

Продовження табл. 3.3

1	2
	– вдосконалення законодавчих механізмів захисту прав ВПО: необхідно розробити та впровадити механізми, які захищатимуть права ВПО та сприятимуть їх адаптації. Наприклад, введення додаткових гарантій у сфері трудових відносин, спрощення отримання медичних послуг і доступу до освіти; – інвестування у стійку інфраструктуру: враховуючи обмеженість ресурсів, інфраструктурні проєкти повинні включати елементи стійкості та бути адаптованими до потреб ВПО. Це може включати будівництво модульних будинків, мобільних соціальних центрів тощо; – захист місцевих ринків праці: для попередження конкуренції на ринку праці між ВПО та місцевим населенням доцільно розвивати регіональні програми працевлаштування, зокрема у сфері малого бізнесу та самозайнятості, а також зосередитися на перекваліфікації для тих сфер, які найбільше потребують робочої сили.
Зміцнення партнерства з міжнародними організаціями для комплексної підтримки ВПО	Ефективне управління внутрішньою вимушеною міграцією потребує залучення міжнародних партнерів для комплексної підтримки та обміну досвідом. Це сприятиме розвитку стійкої та інтегрованої системи підтримки ВПО в Україні. – залучення міжнародних ресурсів для довгострокових проєктів: важливо розробити механізми залучення іноземної допомоги, яка дозволить фінансувати інфраструктурні та соціальні програми. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як ООН, ЄС та Червоний Хрест, допоможе забезпечити стаке фінансування; – обмін найкращими практиками та досвідом: організація навчальних семінарів, конференцій та обмінів для представників державних установ та НУО дозволить перейняти міжнародний досвід у сфері роботи з ВПО та адаптувати його до українських умов; – ініціювання проєктів технічної допомоги: технічна допомога може включати надання обладнання для центрів підтримки ВПО, забезпечення доступу до онлайн-платформ для навчання та перекваліфікації, а також удосконалення системи моніторингу та оцінки ситуації з ВПО; – запровадження регулярної звітності перед міжнародною спільнотою: регулярна звітність дозволить не лише отримати більше підтримки, а й підвищити рівень відповідальності державних установ за виконання завдань і моніторинг результатів.

Таким чином, на основі результатів SWOT-аналізу можна сформулювати стратегічні напрями удосконалення управління внутрішньою вимушеною

міграцією, які забезпечуватимуть комплексний підхід до вирішення проблем ВПО.

Для ефективного виконання Стратегії державної політики України щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року (Стратегії) та покращення підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) необхідно усунути низку основних проблем, які впливають на реалізацію запланованих заходів. Запропоновані рекомендації спрямовані на покращення комплексного підходу до підтримки ВПО, вдосконалення механізмів моніторингу, актуалізацію нормативно-правової бази, та інші у сукупності дозволять підвищити ефективність реалізації державної політики щодо ВПО, сприяючи їх інтеграції в приймаючі громади та забезпечуючи стабільність і соціальний захист для всіх переміщених осіб. Ці кроки передбачають [55]:

- чітка конкретизація очікуваних результатів. Для підвищення ефективності моніторингу та оцінки виконання Стратегії необхідно запровадити систему кількісних і якісних індикаторів. Кожне завдання має мати визначені результати, які можна виміряти, що дозволить забезпечити об'єктивну оцінку прогресу та вчасно коригувати заходи. Наприклад, для програм соціальної інтеграції можна встановити індикатори за кількістю працевлаштованих ВПО чи наданих медичних послуг. Крім того, необхідно розробити інструменти моніторингу, що дозволять проводити регулярні оцінки та забезпечувати адаптацію заходів до змінних умов;

- актуалізація нормативно-правової бази. Для ефективної реалізації Стратегії необхідно забезпечити прийняття або оновлення нормативних актів, які регулюють соціальні права та гарантії ВПО, зокрема в частині доступу до житла, працевлаштування, медичних та освітніх послуг. Важливо створити комплексний набір правових документів, що охоплює специфіку потреб ВПО, а також передбачає механізми відповідальності за реалізацію заходів. Це дозволить усунути нормативні прогалини та полегшити місцевим органам влади реалізацію заходів підтримки на місцях;

– поліпшення дотримання строків реалізації. Запровадження гнучкого підходу до планування та своєчасного коригування строків виконання завдань Стратегії дозволить уникнути затримок. Рекомендується розробити систему регулярного перегляду та оновлення операційного плану з урахуванням зміни умов, які виникають у процесі реалізації. Для забезпечення відповідності реаліям, необхідно створити механізми гнучкого управління проектами, які дозволять швидко адаптувати завдання та ресурси до нових викликів;

– урахування регіональних особливостей; Необхідно врахувати специфіку регіонів, які знаходяться у зонах бойових дій або під тимчасовою окупацією. Запровадження окремих операційних планів для таких регіонів, де враховано обмеженість інфраструктури та ресурсів, допоможе адаптувати заходи підтримки до конкретних умов. Наприклад, для регіонів із частковою інфраструктурною руйнацією доцільно передбачити мобільні центри соціальних послуг та підтримку тимчасового житла;

– посилення координації між центральними та місцевими органами. Рекомендується створити координаційний центр на національному рівні для забезпечення узгодженості між центральними органами влади та місцевими адміністраціями. Це дозволить уникнути дублювання програм, забезпечить стандартизований підхід до підтримки ВПО та підвищить ефективність ресурсного забезпечення на місцевому рівні. Доцільно також розробити єдині алгоритми дій для обласних військових адміністрацій, що допоможе уникнути неузгодженості та забезпечить чіткість у реалізації завдань;

– комплексний підхід до підтримки ВПО. Для повноцінної інтеграції ВПО до приймаючих громад варто розробити комплексні програми підтримки, що охоплюють всі ключові аспекти їхніх потреб, зокрема житло, працевлаштування, доступ до освіти та охорони здоров'я. Цей підхід дозволить уникнути розрізненості у заходах підтримки та забезпечити стабільне фінансування для їх реалізації. Замість численних локальних ініціатив доцільно створити єдиний комплексний регіональний план підтримки ВПО, що враховує регіональні особливості;

– оновлення законодавчої бази. Для усунення правових прогалин у підтримці ВПО необхідно розробити та подати на розгляд Верховної Ради законопроект, який актуалізує положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» з урахуванням поточних реалій. Це створить необхідну основу для впровадження системних змін і дозволить уникнути ситуацій, коли точкові зміни не можуть компенсувати відсутність єдиної оновленої нормативної бази;

– виконання важливих пунктів Операційного плану. Важливо приділити особливу увагу реалізації ключових завдань, що залишилися невиконаними, таких як пілотний проект розселення ВПО та створення електронного кабінету для спрощення доступу до послуг. Для цього можна залучити додаткові ресурси та підтримку міжнародних партнерів. Розробка детальних планів реалізації цих проектів, зокрема графіків та відповідальних осіб, дозволить прискорити процес і забезпечити більш ефективне використання ресурсів;

– актуалізація термінів планування відповідно до реальних можливостей. Рекомендується переглянути терміни реалізації заходів Стратегії, враховуючи поточну ситуацію та реальні обсяги роботи. Замість трирічного планування доцільно запровадити покроковий підхід із щорічним оновленням плану та з урахуванням конкретних ресурсів, що дозволить уникнути затримок і зменшити плутанину. Також доцільно передбачити індикативні плани на наступні роки з можливістю їхнього оновлення.

3.3 Моніторинг наслідків вимушеної міграції в Україні

Своєчасний моніторинг процесів вимушеної внутрішньої міграції має велике значення для забезпечення соціально-економічної стабільності, прогнозування та адаптації державної політики до нових викликів. У контексті України, яка переживає демографічні, економічні та соціальні наслідки війни, моніторинг переміщення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є невід’ємною частиною ефективного управління цими процесами [56, с. 39-44].

По-перше, своєчасний моніторинг дозволяє швидко виявляти масштаби і напрями міграційних потоків. Це важливо для оцінки поточної демографічної ситуації в регіонах та формування прогнозів для місцевих органів влади, які повинні планувати ресурси для соціальної інфраструктури (школи, лікарні, житло). Моніторинг також сприяє прийняттю обґрунтованих рішень щодо розподілу державних та міжнародних ресурсів для допомоги ВПО, зокрема через оцінку змін у складі населення кожного регіону.

По-друге, дані моніторингу дозволяють швидко виявляти зони потенційної соціальної напруги, що може виникати через великий приплив ВПО в окремі регіони. Така ситуація може призвести до дефіциту робочих місць, підвищення вартості житла, збільшення навантаження на соціальні служби, а також конфліктів у громадах. Отримані дані дозволяють оперативно впроваджувати заходи, які зменшують ризик виникнення соціальних конфліктів та покращують умови для адаптації переселенців.

По-третє, моніторинг внутрішньої міграції допомагає оцінювати потреби переселенців, зокрема у працевлаштуванні, освіті, медичних та соціальних послугах, що дозволяє державі створювати адресні програми підтримки. Збір даних щодо зайнятості та соціально-економічного становища ВПО допомагає розробляти спеціальні програми працевлаштування та підтримки підприємництва, що, у свою чергу, стимулює економічний розвиток приймаючих регіонів.

Нарешті, своєчасний моніторинг процесів міграції є запорукою безпеки. Аналіз динаміки переміщень та місць найбільшої концентрації ВПО дозволяє швидко виявляти загрози, пов'язані з незаконною діяльністю, організованою злочинністю або потенційними терористичними загрозами. Це особливо важливо для збереження безпеки країни в умовах війни, адже такі загрози можуть використовуватись для дестабілізації ситуації в регіонах [57, с. 531-545].

Своєчасний моніторинг процесів вимушеної внутрішньої міграції є критично важливим для досягнення збалансованого соціально-економічного

розвитку, забезпечення соціальної стабільності та підвищення безпеки в країні [58, с. 111-118].

Моніторинг комплексних наслідків вимушеної внутрішньої міграції переміщених осіб (ВПО) в умовах актуалізації міграційних ризиків, особливо через соціокультурні зміни, є критичним інструментом для зменшення ризиків міграційних процесів. Зростання вимушеної міграції та підвищення міграційної активності населення України в сучасному глобалізованому світі потребують впровадження нових стратегій соціально-економічного розвитку регіонів, які приймають переселенців. Ці стратегії мають ґрунтуватися на забезпеченні соціальної згуртованості, інтеграції, підтримки економічних та соціокультурних стандартів, що є важливим для адаптації переміщених осіб [59, 88-94].

Інтенсивні внутрішні міграційні переміщення спричиняють додаткове навантаження на ринок праці приймаючих регіонів, що також впливає на подальший перерозподіл ВПО. Спосіб інтеграції переселенців у приймаючих регіонах залежить від здатності цих регіонів адаптувати свій потенціал для створення умов ефективної інтеграції ВПО. Політика, спрямована на інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, має забезпечити цілісність і можливість їхнього включення в економічну і соціокультурну структуру регіонів через ефективні соціально-захисні механізми [60].

Підхід до забезпечення соціального захисту переміщених осіб передбачає кілька етапів. По-перше, необхідно визначити суб'єктивну оцінку переселенцями свого соціально-економічного становища, а по-друге, створити систему соціального захисту, яка передбачає державні та регіональні механізми для попередження та вирішення проблемних ситуацій. Регіони-соціуми, виступаючи активними агентами регіональної політики, можуть розробляти програми підтримки для різних категорій населення, у тому числі для ВПО, що допоможе формувати систематизований підхід до моніторингу поліфакторних наслідків міграції [61, с. 46-53].

Аналіз і узагальнення даних такого моніторингу потребують використання статистичних і соціологічних методів для обґрунтування моделей

спостереження. Спеціальні методологічні підходи дозволяють оцінити як фактичний стан міграційної ситуації у регіоні, так і ефективність зусиль, що спрямовані на реагування регіонів на ці виклики.

Результати цього моніторингу можуть стати основою для розробки ефективних територіальних міграційних систем, що сприяють формуванню ринків праці на різних рівнях: національному і міждержавному. Висновки з досліджень адаптації переселенців з тимчасово окупованих територій України надають цінний аналітичний матеріал для створення регіональних соціальних програм підтримки ВПО [62, с. 55].

З метою вивчення інтеграційного процесу переселенців можна використовувати соціологічні обстеження, що оцінюють їхню зайнятість, житлові умови, рівень соціальної захищеності, соціокультурну облаштованість, зниження соціальної напруги та стабілізацію психологічного стану.

Ці дослідження висвітлюють специфічні особливості поведінки внутрішніх мігрантів, їхні міграційні досвіди та ставлення до базових соціогуманістичних цінностей (держави, мови, сім'ї, релігії), а також визначають потребу у соціальній підтримці. Проводиться також опис соціально-демографічного портрету ВПО, аналізуються основні індикатори соціокультурної інтеграції та ідентифікуються чинники ризику, пов'язані з вимушеною міграцією [63, с. 7-12].

Виявлені три основні проблеми переселенців у різних регіонах України, що потребують уваги з боку державних і місцевих органів влади: забезпечення житлом, предметами першої необхідності та сприяння в працевлаштуванні. Останнє включає надання можливостей для самозайнятості, підприємництва, покращення поінформованості про можливості працевлаштування в Україні і за її межами, а також тимчасове надання пільг роботодавцям, які наймають ВПО [64].

З появою нових соціальних ризиків і загроз виникає низка актуальних проблем для регіональних міграційних систем. Вони включають демографічні виклики, пов'язані з підвищенням рівня урбанізації та депопуляцією сільських

територій, що змінює систему розселення. Відкритість територіальних соціальних систем також сприяє відтоку або, у деяких випадках, притоку робочої сили. Крім того, регіональні соціальні системи відзначаються специфікою соціальних, економічних, природних і культурологічних чинників, що впливають на якість життя населення. Особливою важливістю є рівень соціальної і професійної мобільності, трудової активності, а також культурна специфіка різних регіонів, що створює додаткові виклики для інтеграції новоприбулих переселенців [65, с. 87].

Державний моніторинг міграційних процесів здійснюється Міграційною службою України, яка ставить за мету реалізацію державної політики в галузі міграції та проводить аналіз ситуації щодо біженців та інших категорій мігрантів. Служба періодично публікує звіти з оглядами на ключові події в Україні, аналізує ризики і надає рекомендації для покращення ситуації у сфері міграції [66].

Міграційний моніторинг є спеціалізованою системою, що дозволяє отримувати, обробляти та зберігати дані про міграційну ситуацію на різних рівнях. Вона також включає два основні етапи, орієнтовані на тимчасових та постійних мігрантів. Адаптація мігрантів включає соціальне і культурне пристосування як мігрантів до приймаючого регіону, так і приймаючого соціуму до новоприбулих.

Ефективною стратегією адаптації є інтеграція, що дозволяє мігрантам зберігати свою культурну ідентичність та одночасно стати корисною частиною великого соціуму. Реалізація цієї моделі можлива за наявності відкритого соціокультурного середовища та вибору самими мігрантами найбільш відповідних адаптаційних умов [67, с. 87-96].

З огляду на культурологічні аспекти вимушеної міграції, адаптація мігрантів потребує нових підходів у культурній політиці. Загальнонаціональна культура України має сприйматися як об'єднувальний чинник, що створює єдину ідентичність для всіх груп населення, включаючи переселенців. Зокрема, державна культурна політика має включати такі елементи: підтримка сучасної і

конкурентоспроможної національної культури, яка включає творчі та культурні ініціативи; забезпечення збереження унікальності та самобутності переселенців, які збагачують національну культуру; укріплення почуття національної єдності через культурну різноманітність.

Активізація культурологічного континууму, який сприяє взаємній інтеграції ВПО і зміцнює національну єдність, може запобігати соціальній напрузі. Важливим кроком у цьому процесі є популяризація культурних особливостей регіону серед ВПО через місцеві інституції, такі як церква, школи, громадські організації, спортивні та волонтерські об'єднання. Крім того, створення загальнонаціональної інформаційної мережі, яка охоплює усі регіони та діаспору, сприятиме поширенню культурних цінностей серед загальнонаціональної аудиторії. Така інформаційна мережа дозволить охопити всі регіони та сприятиме поширенню культурних цінностей серед різних груп населення, що, своєю чергою, зміцнить національну єдність і сприятиме побудові більш згуртованого суспільства [68, с. 68-74].

Таким чином, ефективна інтеграція внутрішньо переміщених осіб потребує комплексного підходу, який включає економічні, соціальні, культурологічні та політичні аспекти. Економічна адаптація ВПО повинна передбачати їх залучення до ринку праці, сприяння підприємницькій діяльності та самозайнятості, а також створення стимулів для роботодавців, які працевлаштовують переміщених осіб. Соціальна інтеграція вимагає надання якісного соціального захисту, забезпечення доступу до медичних послуг, освіти та житла, а також побудову інфраструктури для забезпечення гідних умов проживання. Культурологічний вимір передбачає розвиток регіональної культурної політики, яка б інтегрувала ВПО у спільне культурне середовище, зберігаючи при цьому їх культурну ідентичність.

Значення політичної підтримки цього процесу не можна недооцінювати. Державна міграційна політика, яка підтримує адаптацію та інтеграцію ВПО, повинна бути стабільною, передбачуваною та базуватися на принципах рівності та недискримінації. Центральні та регіональні органи влади мають працювати

узгоджено, розробляючи політичні програми і механізми, що сприяють успішній інтеграції переселенців у нові соціальні умови. Це забезпечить стабільність міграційних процесів, знизить соціальну напруженість у приймаючих регіонах та створить сприятливі умови для соціально-економічного розвитку всієї країни [70, с. 43-53].

Система моніторингу процесів вимушеної внутрішньої міграції та інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючі громади має включати кілька ключових компонентів:

- збір та аналіз даних: відбувається регулярний збір інформації про кількість та місця розміщення ВПО, їхній соціально-економічний стан, потреби у житлі, працевлаштуванні, медичній допомозі, освіті та інших соціальних послугах. Дані надходять з державних реєстрів, місцевих органів влади та міжнародних організацій;

- оцінка соціально-економічного впливу: на основі зібраних даних проводиться аналіз впливу переселенців на місцеву інфраструктуру, ринок праці, житло та соціальні служби. Це дозволяє ідентифікувати регіони з високим навантаженням та оцінити потреби в ресурсах для підтримки ВПО;

- планування інтеграційних заходів: на основі аналізу та прогнозів органи влади розробляють програми соціально-економічної інтеграції ВПО. Це включає освітні курси, програми працевлаштування, підтримку підприємництва, а також заходи для посилення соціальної згуртованості;

- оперативний моніторинг та звітування: постійний моніторинг та періодична оцінка результатів інтеграції допомагають контролювати ефективність вжитих заходів. Оновлення даних та їхній аналіз дозволяють вчасно коригувати державну політику та адаптувати програми до нових потреб.

Ця система дозволяє державним установам та громадам отримувати актуальну інформацію про стан інтеграції ВПО, прогнозувати соціальні та економічні потреби, а також швидко реагувати на виклики, пов'язані з внутрішньою міграцією.

Моніторинг міграційних процесів, зокрема у відношенні ВПО, є важливою складовою стратегії ефективного управління міграцією в Україні. Регулярний збір та аналіз даних про міграційні потоки, демографічні показники та соціально-економічний стан переселенців дозволять вчасно виявляти нові виклики та загрози, а також розробляти превентивні заходи для забезпечення стабільного розвитку країни.

Висновки до розділу 3

Успішне вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб вимагає комплексної державної політики, яка поєднує соціально-економічну підтримку, правове забезпечення та створення умов для інтеграції переселенців у приймаючі громади. На сьогодні ключовими напрямками мають бути підтримка працевлаштування, доступ до житла та якісних медичних послуг, освітніх програм для дорослих і дітей, а також підвищення соціальної згуртованості.

Проведений SWOT-аналіз дозволив виявити сильні та слабкі сторони державного регулювання, а також можливості і загрози у сфері внутрішньої вимушеної міграції. Сильними сторонами є законодавча база та наявність міжнародної підтримки, тоді як слабкі місця включають недостатню фінансову забезпеченість програм для ВПО та недостатню координацію між органами влади. Можливостями для покращення є активізація міжнародного партнерства, а також розробка довгострокових програм інтеграції. Загрозами залишаються економічна нестабільність та ризик соціальної напруги в регіонах з великим числом ВПО.

Розробка ефективної системи моніторингу наслідків вимушеної міграції дозволяє державі своєчасно реагувати на зміни у соціально-економічному становищі переселенців, оперативно оцінювати навантаження на інфраструктуру та потреби у ресурсах у регіонах з високою концентрацією ВПО. Такий моніторинг є важливою складовою ефективною міграційної політики, оскільки надає можливість здійснювати управлінські рішення на основі актуальних даних.

Отже, удосконалення державного регулювання вимушеної внутрішньої міграції в Україні вимагає поєднання правових, соціально-економічних та управлінських інструментів. Важливим залишається запровадження ефективної системи моніторингу та аналізу ситуації з ВПО для своєчасної адаптації політики, що сприятиме соціальній інтеграції переміщених осіб і соціально-економічному розвитку приймаючих громад.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження дають змогу сформулювати наступні висновки:

1. У першому розділі досліджено теоретичні засади міграційних процесів. Було проаналізовано поняття міграційного руху, його види та основні характеристики у сучасних умовах. Встановлено, що міграційні процеси є багатовекторним явищем, що впливає на економіку, демографію, соціальні зв'язки та культуру. Визначено, що особливістю вимушеної міграції є її непередбачуваність та швидкість поширення, що потребує оперативного реагування з боку держави. Теоретичний огляд дозволив систематизувати підходи до вивчення міграційних процесів як у межах України, так і за кордоном.

2. Оцінено вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток. Дослідження показало, що міграція є подвійним явищем: з одного боку, вона створює виклики для економіки та соціальної сфери, а з іншого — може стати джерелом нових можливостей. Зокрема, у регіонах з великою кількістю ВПО спостерігається підвищений попит на житло, робочі місця та соціальні послуги, що може викликати напругу в місцевих громадах. Разом з тим, внутрішні мігранти сприяють розвитку підприємництва, збагачують регіональну культуру та привносять нові трудові навички. Визначено, що ефективна інтеграція ВПО у приймаючі громади є ключем до мінімізації негативних наслідків.

3. Проаналізовано сучасну парадигму міграційної політики. Встановлено, що міжнародний досвід у цій сфері акцентує увагу на соціальній інтеграції мігрантів, посиленні їх правового захисту та забезпеченні рівних можливостей. В Україні, попри наявність законодавчих норм, механізми реалізації політики щодо ВПО залишаються слабкими. Виявлено відсутність системного підходу до управління міграційними процесами, зокрема інтеграції ВПО у регіони з низьким економічним розвитком. Разом з тим, удосконалення цієї політики може стати фундаментом для стабільного соціально-економічного розвитку країни.

4. Досліджено тенденції вимушеної внутрішньої міграції в Україні. Встановлено, що війна стала ключовим фактором, який спричинив значні переміщення населення. Найбільше переселенців спрямовано до центральних та західних регіонів України, що створило суттєвий тиск на місцеву інфраструктуру. З'ясовано, що серед ВПО переважають жінки, діти та люди похилого віку, що вимагає спеціальних підходів до соціального забезпечення та інтеграції. Динаміка міграційних потоків свідчить про необхідність оперативного реагування на зміни та створення адаптивних програм підтримки.

5. Оцінено соціально-економічні наслідки вимушеної внутрішньої міграції. Виявлено, що міграція значно вплинула на ринок праці, спричинивши як нестачу кадрів у деяких регіонах, так і надлишок у інших. Аналіз показав, що у багатьох громадах збільшилося навантаження на соціальні послуги, медичну систему та освітню сферу. Водночас інтеграція ВПО створює можливості для пожвавлення економічної активності, зокрема через відкриття малого бізнесу та залучення нових інвестицій. Ці аспекти свідчать про необхідність зваженого підходу до управління наслідками міграції.

6. Досліджено стратегії державної політики України щодо внутрішнього переміщення. Виявлено, що більшість програм підтримки ВПО є короткостроковими та орієнтованими на базові потреби. Недостатня координація між органами влади та слабкий моніторинг ефективності програм є основними проблемами у цій сфері. Наголошено, що розробка довгострокової стратегії інтеграції ВПО має стати одним із пріоритетів державної політики, що дозволить забезпечити сталість процесів інтеграції та мінімізувати соціальні конфлікти.

7. Запропоновано напрями розвитку державної міграційної політики внутрішнього переміщення. Розроблено рекомендації, які включають удосконалення законодавчої бази, посилення фінансування програм підтримки ВПО та впровадження механізмів громадського контролю. Визначено, що важливим напрямом є активізація співпраці з міжнародними організаціями, які мають досвід роботи з мігрантами. Зазначено, що комплексний підхід до

розвитку політики внутрішнього переміщення сприятиме стабілізації ситуації в громадах.

8. Розроблено пропозиції щодо стратегічного управління внутрішньою вимушеною міграцією на основі її SWOT-аналізу. Виявлено сильні сторони, такі як наявність працездатного населення серед ВПО, та слабкі, як-от недоліки у правовому регулюванні. Запропоновано стратегії, спрямовані на подолання загроз і використання можливостей, зокрема розвиток місцевих ринків праці, підтримку бізнес-ініціатив та посилення соціальної згуртованості. Це дозволить зробити міграцію менш конфліктною та більш продуктивною для держави.

9. Обґрунтовано необхідність створення системи моніторингу наслідків вимушеної міграції. Розроблено рекомендації щодо впровадження комплексного моніторингу, що базується на сучасних інформаційних технологіях та міжвідомчій співпраці. Визначено, що моніторинг повинен охоплювати демографічні, економічні та соціальні аспекти міграції для забезпечення своєчасного реагування на виклики. Це дозволить не лише оцінювати ефективність державної політики, але й розробляти нові рішення, орієнтовані на сталий розвиток регіонів.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Бортник Н. П., Мороз Н. С. Міграціологія як наука про кількісно-якісні показники міграції населення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2016. № 850. С. 9-15.
2. Демографія : навч. посіб. / Ю. І. Муромцева. Київ : Кондор, 2018. 300 с.
3. Возняк Г. В., Савчук Н. В., Каспшишак А. В. Вимушена міграція в умовах війни в Україні: інституційні проблеми інтеграції до життя в нових громадах. *Регіональна економіка*. 2023. № 1. С. 45-54.
4. Шеремет І. І. Основи демографії: навчально-методичний посібник. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. 53 с.
5. Haas de H. A theory of migration: the aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies*. 2021. № 9:8. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7902564> (дата звернення 05.10.2024).
6. Лупак Р. Л., Поліщук В. В. Аналітичні характеристики внутрішніх і зовнішніх векторів міграції населення України. *Бізнес Інформ*. 2021. № 8. С. 54-60.
7. Пітюлич М. І., Гоблик В. В. Системний підхід до аналізу сутності міграційних процесів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Сер. : Економіка. 2020. Вип. 1. С. 45-50.
8. Підгорний А.З., Самотоєнкова О.В., Ольвінська Ю.О., Вітковська К.В. Соціально-демографічна статистика: Підручник // За заг. ред. канд. екон. наук, професора А.З. Підгорного. Одеса : ФОП Гуляєва В.М., 2016. 424 с.
9. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2. С. 37-57.
10. Богородицька Г. Є., Трудова М. Ю., Слізко М. Д. Сучасні тенденції міжнародних міграційних процесів. *Бізнес-навігатор*. 2021. Вип. 1. С. 16-21.

11. Поліщук В. В. Концептуальні характеристики міграційних процесів та їх впливу на соціально-економічний розвиток країни. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2021. № 63. С. 64-72.
12. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. Київ : Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні, 2016. 116 с.
13. Мельник Т. М., Лошенко О. В. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 12. С. 29–35.
14. Поліщук В. В. Напрями державного регулювання міграційних процесів у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку. Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 травня 2021, м. Одеса). Одеса : ОНПІ. С. 122–124.
15. Резнікова О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища. Київ : НІСД, 2022. 456 с.
16. Малиновська О. А. Міграція населення України в умовах іноземного вторгнення. *Стратегічна панорама*. 2022. № 2. С. 55-67.
17. Блюк Н. Деякі питання вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2022. Т. 9, № 3. С. 264-269.
18. Кірнос І. О. Адаптація державної політики до наслідків старіння населення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12(1). С. 128-133.
19. Муц Луай Файсал Характеристика основних форм міграції населення в Україні: наслідки для держави. *Право та державне управління*. 2019. № 1(1). - С. 150-155.

20. Палазова Т. М., Ткачук Ю. В. Міграційна політика як чинник впливу на соціально-економічні процеси в сучасному світовому просторі. *Політикус*. 2020. Вип. 5. С. 160-165.

21. Мульська О. П., Васильців Т. Г., Бойко В. В. Стратегічні орієнтири зміцнення економічної безпеки держави засобами регулювання міграційних процесів. *Регіональна економіка*. 2022. № 4. С. 50-60.

22. Загурська-Антонюк В. Ф., Мошенський С. З. Механізми державного регулювання у сфері трудової міграції сучасної України. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 1. С. 180–184

23. Кресіна І. О., Стойко О. М. Лібералізація, селективність та інтеграція – ключові елементи сучасної міграційної політики. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 435-442.

24. Тараненко А. А. Дослідження теоретико-методичних аспектів міграційної політики в сучасному світі. *Національні інтереси України*. 2024. № 1. С. 392-402.

25. Вусик Г., Олійник Е., Павлик Н. Теоретико-методологічне осмислення проблем міграційної політики щодо вимушено переміщених осіб у сучасному міжнародному просторі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2019. Вип. 50. С. 20-26.

26. Населення України : нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності / [І. Курило, С. Аксьонова, О. Гаврилюк та ін. ; відп. ред. І. О. Курило] ; Національна академія наук України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. - Київ : Наукова думка, 2023. 165 с.

27. Ukraine. Headquarters – DTM Global Support. URL: <https://dtm.iom.int/es/ukraine?page=2> (дата звернення: 17.10.2024).

28. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Раунд 17 (Серпень 2024 року). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo> (дата звернення: 17.10.2024).

29. Аналітика. ВПО. URL:
<https://www.ioc.gov.ua/analytics?dashboardName=idps> (дата звернення: 17.10.2024)

30. Закірова С. Звіти Міжнародної організації з міграції: аналіз проблем українських біженців і внутрішньо переміщених осіб в умовах широкомасштабного російського вторгнення в Україну. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 70. С. 119-143.

31. Human impact assessment REACH. URL:
<https://www.undp.org/sites/g/files/.zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-3.pdf> (дата звернення: 17.10.2024).

32. Економічна стійкість під час війни: доходи, зайнятість та соціальна допомога в Україні (квітень 2024) URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukrainatematichniy-brif-ekonomichna-stiykist-pid-chas-viyni-dokhodi-zaynyatist-ta-socialna> (дата звернення: 17.10.2024).

33. Огляд житлової ситуації в Україні: Умови проживання, вартість оренди та фактори мобільності (липень 2024) URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukrainaloglyad-zhitlovoi-situacii-v-ukraini-umovi-prozhivannya-vartist-orendi-ta-faktori> (дата звернення: 17.10.2024).

34. BBC Media Actionю Жінки в Україні: З якими ключовими проблемами вони стикаються? 2023. 11 с.

35. Малиновська О., Яценко Л. Вимушена внутрішня міграція в Україні: наслідки та виклики суспільній стійкості. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2024. Вип. 1 (30). С. 10-20.

36. Гаврилюк О. Соціально-економічні виклики інтеграції та просторового розподілу внутрішньо переміщених осіб унаслідок війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 1. С. 114-132.

37. Законодавче врегулювання і практика реалізації прав внутрішньо переміщених осіб. Аналітичний звіт. URL:
<https://drive.google.com/file/d/1M1EiTZyUtYbJZ7JY5H8rpVIgMf-ZSW->

Y/view?fbclid=IwY2xjawGDldoBHROASf84QZZvJEFE_OW6mooolhlgNDEoypY8FVuTDbc4DXrx0Gvw2srmCg (дата звернення: 22.10.2024).

38. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/> (дата звернення: 22.10.2024).

39. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» від 7 квітня 2023 р. № 312-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.10.2024).

40. Що пропонує проєкт нової Стратегії щодо ВПО до 2025 року. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/7347> (дата звернення: 22.10.2024).

41. Аналіз виконання стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7.pdf> (дата звернення: 22.10.2024).

42. Селіхов Д. А. Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 34-39.

43. Риндзак О.Т. Міграційна політика в Україні: виклики та інтеграційні перспективи : монографія / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього»; наук. ред. д. е. н., проф. У. Я. Садова. Львів : Каменярь, 2019. 422 с.

44. Сушик І. В. Міграційне право та міграційний менеджмент як регулятори міграційних процесів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2022. Вип. 52. С. 104-112.

45. Соловйов Є. В. Внутрішньо вимушена міграція як об'єкт державного регулювання. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 146-150.
46. Капінус О. Державне регулювання внутрішньої вимушеної міграції: понятійно-категоріальний апарат. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3. С. 17-25.
47. Жванія Т. В. Сучасна вимушена міграція: соціально-політичні аспекти. *Сучасне суспільство*. 2015. Вип. 2(2). С. 46-56.
48. Блюк Н. Деякі питання вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2022. Т. 9, № 3. С. 264-269.
49. Весельська Л. А. Теоретико-методологічні підходи до врегулювання проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в Україні. *Право та державне управління*. 2017. № 2. С. 101-107.
50. Луциків І. В., Котовська І. В. Стратегічне управління як інструмент розвитку суб'єктів публічної сфери в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2018. № 1. С. 19-27.
51. Хвалібота Р. І. Забезпечення демографічної безпеки під впливом посиленої міграції в Україні: зміни в системі державного управління. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 4. С. 1379-1387.
52. Бортейчук Р. Місце та роль стратегічного управління в діяльності органів державної влади. *Зб. наук. пр. НАДУ*. 2009. Вип 1. С. 21-31.
53. Попов С. А., Сенча І. А. SWOT-аналіз як інструмент із визначення стратегічних орієнтирів інноваційного розвитку системи державного управління. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 37. С. 114-122.
54. Грінченко Р., Бабій О., Кошельок Г., Літвінова В. Прикладні аспекти використання SWOT-аналізу при формуванні стратегії розвитку територіальних громад. *Галицький економічний вісник*. 2024. № 3. С. 167-179.
55. Державна підтримка ВПО має бути реальною. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/derzhavna-pidtrimka-vpo-maye-buti-

realnoyu-analiz-vikonannya-strategiyi-derzhavnoyi-politiki-shchodo-vnutrishnogo-peremishchennya-na-period-do-2025-roku (дата звернення: 22.10.2024).

56. Барна М. Ю., Мельник І. М., Топорницька М. Я., Тучковська І. І. Управлінські механізми державної інноваційної політики в умовах міграційної кризи та посилення соціо-еколого-економічних ризиків. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 4. С. 39-44.

57. Червінська Л., Каліна І., Червінська Т., Сафонов Ю., Ліщенко А., Шуляр Н. Вимушена міграція в умовах війни: виклики, фінансово-економічні ризики, напрями розв'язання проблем. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2024. № 2. С. 531-545.

58. Пасєка С. Р. Інноваційний розвиток соціально-трудового потенціалу регіону: інституціональні основи. *Фінансовий простір*. 2023. № 1. С. 111-118.

59. Бідак В. Я. Моніторинг наслідків вимушеної міграції в контексті підвищеної ризикованості суспільства. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 3. С. 88-94.

60. Лібанова Е. М. (ред.), Горбулін В. П., Пирожков С. І. та ін. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі: національна доповідь. К.: НАН України, 2015. 363 с.

61. Теслюк Р. Т., Селещук Г. П. Сучасні тенденції української міграції та самоорганізації громад мігрантів. *Регіональна економіка*. 2017. №4. С. 46-53.

62. Кравців В. С. (ред.). Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети сталого ендегенного зростання регіонів України в умовах сучасних реформ: наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2018. 159 с.

63. Лагодієнко В. В., Швець О. В., Долинська О. О. Методичний інструментарій дослідження міграції в умовах. *Економічний простір*. 2020. № 164. С. 7-12.

64. Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20150804.pdf> (дата звернення: 22.10.2024).

65. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації: монографія / ред. У. Я. Садова; Інститут регіональних досліджень НАН України. Львів, 2011. 528 с.

66. Моніторинг міграційних процесів. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/monitoring-migracziynix-proczesiv.html> (дата звернення: 22.10.2024).

67. Попок А., Дяченко А., Липовська Н. Посилення потенціалу інтеграційної спроможності внутрішньо переміщених осіб. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2021. Вип. 1. С. 87-96.

68. Лозова О. Внутрішні переміщення населення в часи війни: суспільні потреби, адаптація та перспективи інтеграції мігрантів. *Економічна та соціальна географія*. 2023. Вип. 90. С. 68-74.

69. Задорожна С. М., Карпова С. М. Стан інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади: соціологічний аспект. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2018. № 1. С. 26-35.

70. Кравченко М. В. Шляхи державного сприяння адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб та учасників АТО: регіональний вимір. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 2. С. 43-53.